

**PAMIATKOVÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY
CESTA NA ČERVENÝ MOST 6
BRATISLAVA**

PAMIATKOVÁ REZERVÁCIA SPIŠSKÁ KAPITULA

**URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM ÚZEMIA
A
ZÁSADY OCHRANY OBNOVY A PREZENTÁCIE HODNOT
PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA**

**AUTOR: Doc. Ing. arch. Jara Lalková
PhDr. Norma Urbanová**

SPOLUPRÁCA: Ing. arch. Martin Vaščák

BRATISLAVA 2004

OBSAH

URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM ÚZEMIA

A. Vstupné údaje	2
B. Základné údaje o území	5
C. Parcelné vymedzenie hraníc pam. územia	6
D. Ochranné pásmo PÚ	6
E. Údaje o východiskových materiáloch	7
F. Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia	10
G. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia	19
H. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany	31
I. Prílohy urbanisticko-historického výskumu	34

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

A. Vstupné údaje	42
B. Vyhodnotenie územia z hľadiska pamiatkových hodnôt	44
C. Zásady ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt pamiatkového územia	45
D. Záver	63
Prílohy k návrhu ZOOP	64

A. Vstupné údaje

A.1. Požiadavka a dôvod realizácie urbanisticko-historického výskumu

Požiadavka na vypracovanie komplexného materiálu pre PR Spišská Kapitula, v zmysle Zákona č. 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu, vyplynula z expertízneho posúdenia stavu podkladov na ochranu a usmernenie činnosti v pamiatkovej rezervácii, vypracovaného Doc. Ing. arch. J. Lalkovou PhD. z Fakulty architektúry STÚ, Katedry ochrany a tvorby v pamiatkovom prostredí, Bratislava na základe objednávky Pamiatkového úradu SR v Bratislave.

Cieľom posudku bolo zistenie aktuálnosti Zásad pamiatkovej starostlivosti z roku 1986 z hľadiska súčasných požiadaviek na materiál tohto druhu v zmysle rozsahu a najnovších poznatkov o vývoji, kultúrno-historických hodnotách PR a väzbe pamiatkovej rezervácie na jej krajinárske zázemie.

Výsledkom expertízy bolo konštatovanie, že "Zásady pamiatkovej starostlivosti z roku 1986 sú zastaralé, nakoľko došlo k radikálnej zmene v celom rozsahu územia PR. Návrat do pôvodnej podoby cirkevného mestečka a zvýšenie ochrany zápisom do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva vyvolal potrebu ich komplexného prepracovania. Nemožno im však uprieť určité kvality v dobe ich spracovania a preto je ich možné využiť ako podklad." In : Revízia pamiatkových území PHÚ 2d / 2004, PÚ Bratislava, február 2004. Na základe týchto výsledkov bolo odporúčané dopracovanie a aktualizácia zásad pamiatkovej starostlivosti ako aj návrh na riešenie aktuálnych problémov na predmetnom území ako celku zapísaného v zozname SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA.

Vypracované a schválené Zásady ochrany pamiatkového územia Spišská Kapitula budú jedným z východiskových materiálov pripravovaného Územného plánu Spišského Podhradia, zahŕňajúceho i územie PR Spišská Kapitula, ktorého zadanie bolo pripomienkované KPÚ Prešov v roku 2003.

A.2. Údaje o zadaní a spracovaní dokumentácie urbanisticko-historického výskumu.

Aktualizáciu Zásad ochrany pamiatkových území pre Pamiatkovú rezerváciu Spišská Kapitula objednal Pamiatkový úrad SR v Bratislave v júli 2004 s požiadavkou spracovania v štruktúre podľa Usmernenia PÚ SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkových území z roku 2004.

Plnenie úlohy sa začalo v mesiaci auguste 2004 prvou obhliadkou terénu a zhromažďovaním mapových podkladov a odborných materiálov vypracovaných od roku 1970 do súčasnosti. V mesiacoch september – október pokračovala práca jeho vyhodnocovaním a spracovávaním z hľadiska návrhu na riešenie aktuálnych problémov – ako pozostatkov z minulého obdobia i problémov vyplývajúcich zo zmeny funkčného využitia objektov v poslednom desaťročí. Po prehodnotení získaného materiálu a vytvorení si názoru na celkové riešenie problematiky – najmä v bodoch v ktorých sa súčasný názor na ochranu pamiatkového územia odlišuje od prehodnocovaných Zásad z roku 1986, boli započaté oficiálne konzultačné jednania s KPÚ Prešov. V dvoch samostatných vstupných rokovaniach, týkajúcich sa zelene a stavebného fondu, získal spracovateľ zásad vstupné údaje, súčasne však bol obhliadkou v teréne posúdený stav porastovej štruktúry na architektúru a urbanizmus pamiatkového územia aj stav nehnuteľného pamiatkového fondu a názory oboch zúčastnených strán na spôsob ochrany a prezentáciu so stanovením okruhov problematiky, ktorým bude potrebné venovať zvýšenú pozornosť.

Ďalšie dve konzultácie – v novembri a decembri 2004 boli vedené v zmysle precizovania a názorového zjednocovania predstáv o ochrane a prezentácii pamiatkového fondu predmetnej PR tak, ako sa premietli najmä v grafickej dokumentácii Zásad. V priebehu mesiaca novembra bola dopracovaná fotografická dokumentácia z dôvodu využitia pokročilosti ročného obdobia umožňujúceho vyhotoviť zábery bez listovej zelene.

V materiáli boli zohľadnené a čiastočne použité aj najnovšie bádania v problematike kultúrnej krajiny stredného Spiša – Podhradskej kotliny vypracovanom v materiáli SAŽP v Banskej Bystrici .

B. Základné údaje o území

B.1. Názov pamiatkového územia podľa vyhlásenia

PR Spišská Kapitula

B.2. Názov obce, mesta podľa základnej územnej jednotky

Katastr. územie Spišské Podhradie
miestna časť – **Spišská Kapitula**
okr. Levoča

B.3. Orgán, ktorý pamiatkové územie vyhlásil

MPR Spišské Podhradie – Spišská Kapitula bolo vyhlásené Nariadením vlády SR č. 596 11.6.1950, aktualizované 13.12.2001 o rozlohe 8.79 ha.

C. Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia

Popis hranice Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula bol spracovaný podľa mapových listov č. 9-3/12 a č. 9-3/14 základnej mapy mierky 1:1000 (Spišské Podhradie) vydaných Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky so stavom polohopisu z r.1985, ktoré sú doteraz jediným aktuálnym podkladom pre územie Spišskej Kapituly.

Popis hranice:

Hranica pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula, katastrálne územie Spišské Podhradie, začína sa v severovýchodnom rohu parcely č. 1695. Odtiaľ smeruje hranica na juh po východnej strane parcely č. 1695 až po severozápadný roh parcely č. 1692 (cintorín) a sleduje severnú, východnú a južnú stranu parcely č. 1692. Z bodu na rozhraní parciel č. 1691, č. 1692 a č. 1693 smeruje na juh po rozhraní parcely č. 1693 s parcelami č. 1691, č. 1689 (prechádza na mapový list č. 9-3/14) a č. 1789. Pokračuje po rozhraní parciel č. 1789 a č. 1726, č. 1725 a 1727. V juhovýchodnom cípe parcely č. 1725 sa stáča na západ a sleduje rozhranie parcely č. 1807 (Levočská cesta) s parcelami č. 1725, č. 1796, č. 1722, č. 1795, č. 1720, č.1794, č. 1719, č. 1793, č. 1792, č. 1791, č. 1718, č. 1790 (stáča sa na sever), č. 1716, č. 1714, č. 1713 (prechádza na mapový list č. 9-3/12 a č. 1711. V severozápadnom rohu parcely 1711 sa hranica stáča na východ a sleduje rozhranie parcely č. 1710 a parciel č. 1711?, č. 1712 a č. 1709. Zo severozápadného rohu parcely č. 1709 sleduje severnú stranu parciel č. 1705, č.1704, č. 1701, č. 1700/1, č. 1696, č. 1695 a končí sa v jej severovýchodnom cípe, ktorý je počiatočným bodom hranice.

Vymedzenie hraníc územia pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula je publikované v Zbierke zákonov č. 596/2001, čiastka 231 s. 608, príl. č. 6 – Nariadenie vlády SR z 13. decembra 2001.

D. Parcelné vymedzenie hraníc ochranného pásma pamiatkového územia

Vymedzené ochranné pásmo, spoločné pre PR Spišská Kapitula a PZ Spišské Podhradie s miestnou časťou Sivá Brada a pre NKP Spišský hrad, administratívne prislúchajúci k obci Žehra, miestna časť Hodkovce. Ochranné pásmo do dnešných čias nenadobudlo právoplatnosť.

V západnej časti vytýčeného ochranného pásma sa nachádza štátna prírodná rezervácia Sivá Brada, vyhlásená úpravou MK SSR č. 9146/1979-OP, o výmere 19,5472 ha.

Pre ochranu MPR Spišská Kapitula vzhľadom na ochranu širšieho územia zapísaného v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva pod názvom „**Spišský hrad a kultúrne pamiatky v jeho okolí**“, sa nevymedzuje samostatné ochranné pásmo. Za ochranné pásmo rezervácie sa považuje celé územie zapísané v zozname a v širšom merítku celé územie jeho ochranného pásma. Návrh ochranného pásma bol spracovaný SÚPS Bratislava v roku 1994 pod názvom „Návrh ochranného pásma územia zapísaného v zozname svetového dedičstva.“ Autor: Ing. arch. Viera Dvořáková a kol. v spolupráci JUDr. Gabriela Lukáča a Ing. Antónia Jackovej, stredisko Levoča. Zásady pamiatkovej starostlivosti pre toto územie boli spracované v materiáli „Ochranné pásmo NKP – Spišský hrad“, Pamiatkovým ústavom, stredisko Levoča v roku 1995. Autori: JUDr. Gabriel Lukáč, Ing. arch. Stanislav Mráz, Ing. Antónia Jacková.

Vzhľadom na dostatočnú záruku ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva vymedzením takto širokého chráneného územia ochrany kultúrnej krajiny považujeme tento návrh za adekvátny, s nárokom na jeho schválenie a zapracovanie do územného priemetu.

Materiál sa nachádza v štádiu posudzovania pred legislatívnym konaním. Po zapracovaní pripomienok a nadobudnutí právoplatnosti sa stane súčasťou ZPO pre PR Spišská Kapitula.

PAMIATKOVÁ ZÓNA – SPIŠSKÉ PODHRADIE : Zásady pamiatkovej starostlivosti a Umelecko- historická analýza, M = 1:1000
Autor :Ing. arch. Pavol Ižvolt, Pamiatkový ústav,
stredisko Levoča, 1999

OCHRANNÉ PÁSMO NKP – SPIŠSKÝ HRAD : Zásady pamiatkovej starostlivosti
Autori : JUDr. Gabriel Lukáč
Ing. arch. Stanislav Mráz
Ing. Antónia Jacková
Pamiatkový ústav, stredisko Levoča, 1995

E. Údaje o východiskových materiáloch

E.1. Prehľad územno-plánovacích dokumentácií a štúdií:

- 1.1 Smerný územný plán Spišské Podhradie, SÚRPMO Praha, 1969. (neplatný)
- 1.2 Územný plán mestskej pamiatkovej rezervácie SPIŠSKÁ KAPITULA, URBION Banská Bystrica, Ing. arch. V. Chochol a kol., 1976. (neplatný)
- 1.3 Urbanistická štúdia občianskej vybavenosti v Spišskom Podhradí, URBION Košice, 1985
- 1.4 Návrh koncepcie ÚPN – Z Spišské Podhradie – konzultované v pripomienkovom konaní, URBION Košice, 1986.
- 1.5 ÚPN – Z Spišské Podhradie. Komplexný urbanistický návrh. Autor: Ing. arch. Jozef Žiaran, Spišská Nová Ves, 1989.
- 1.6 Identifikácia vlastností krajinného obrazu a krajinného rázu stredného Spiša - Hornádskej kotliny, podcelku: Podhradská kotlina, lokalít: Sivá brada a Pažica, Spišská Kapitula, Spišský hrad, Žehra-Hodkovce. Spracovatelia: Jančura, P./Bohálková, I. TU Zvolen, Fakulta ekológie a environmentalistiky B.Štiavnica, Katedra tvorby krajiny. SAŽP Banská Bystrica.
- 1.7 Urbanistická štúdia mesta Spišské Podhradie a mestskej časti Katúň. ARKA s. r. o. Košice, 2001.

E.2. Mapové podklady:

- 2.1 Mapa širších vzťahov v mierke 1:5000
- 2.2 Mapa územia PR v mierke 1:1000
- 2.3 VKM - Kat. územie Spišské Podhradie, GKÚ Bratislava.

E.3. Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy územia:

- 3.1 Spišské Podhradie. Základný umelecko-historický a architektonický výskum, Križanová, E./ Ondreičková, R., SÚPSOP Bratislava 1966.
- 3.2 Hradby Spišskej Kapituly – nálezová správa archeologického výskumu, Vallašek, A./ Fiala, A., SÚPSOP Bratislava 1973.
- 3.3 Spišská Kapitula – umelecko-historický výskum iluzívnej maľby na opevnení a spracovanie PPÚ, Kodoňová, M., SÚPSOP Bratislava 1974.
- 3.4 Kanónia č. 17 – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Haberlandová, H./ Zrubcová, S., PÚK Bratislava 1975.
- 3.5 Kanónia č. 5 – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Oriško, Š., PÚK Bratislava 1976.
- 3.6 Kanónia č. 15 – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Haberlandová, H., PÚK Bratislava 1976.
- 3.7 Kanónia č. 8 (Dom kaplánov) – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Haberlandová, H., PÚK Bratislava 1978.
- 3.8 Kanónia č. 4 – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Urbanová, N., PÚK Prešov 1980.

- 3.9 Kanónia č. 2 – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Urbanová, N., PÚK Prešov 1982.
- 3.10 Kanónia č. 6 – pamiatkový výskum – umelecko-historický a architektonický, Urbanová, N., PÚK Prešov 1982.
- 3.11 Rámcové zásady pamiatkovej starostlivosti pre historické jadro mesta Spišské Podhradie. Ing. arch. Plavčan, PÚ Prešov 1984.
- 3.12 Zásady pamiatkovej starostlivosti MPR Spišská Kapitula, Ing. arch. Mrázová, S./ Ing. arch. Floreková, V., ŠÚPS Bratislava 1986.
- 3.13 Pažica – návrh na zápis do ÚZKP, Javorský, J., 1987.
- 3.14 Územný plán pre Spišskú Kapitulu (Odborné vyjadrenie k materiálu). Petránka, D./ Koščálik, J., ŠÚPS Prešov 1988.
- 3.15 Spišský hrad a kultúrne pamiatky jeho okolia: Návrh na zápis do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva. Ing. arch. Lalková a kol. SÚPS Bratislava, 1992.
- 3.16 Dodatok k návrhu na zápis do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva „Spišský hrad a kultúrne pamiatky jeho okolia“ predloženého v r. 1992, spracovaný SÚPS Bratislava v r. 1993.
- 3.17 Zásady pre územie navrhnuté na zápis do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, Dvořáková, V., PÚ Bratislava 1994.
- 3.18 Návrh na zápis do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, Ing. arch. Dvořáková, V., PÚ Bratislava 1992
- 3.19 Návrh ochranného pásma územia zapísaného v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, Ing. arch. Dvořáková, V. a kol., SÚPS Bratislava 1994.
- 3.20 Monitoring 1997, 1998, Ing. arch. P. Ižvolt / Ing. A. Jacková, KPÚ Prešov stredisko Levoča.
- 3.21 Pamiatková zóna Spišské Podhradie – ZPS. Ing. arch. Ižvolt, P., KPÚ Prešov, stredisko Levoča 1999.
- 3.22 Vymedzenie územia pamiatkových rezervácií Bardejov, Bratislava, Kežmarok, Levoča, Prešov, Spišská Kapitula, Spišská Sobota. Ing. arch. Gojdičová, S./ Ing. arch. Šarišský, M., PÚSR Bratislava 2001.
- 3.23 PR Spišská Kapitula a PZ Spišské Podhradie. Zásady pamiatkovej starostlivosti. Expertízne posúdenie stavu podkladov pre ochranu a usmernenie činnosti v pamiatkovej rezervácii. Hodnotenie spracovania, aktuálnosti a využiteľnosti dokumentácie. Doc. Ing. arch. J. Lalková, PhD, Bratislava 2001.

E.4. Archívne materiály:

- 4.1. Vojenské mapy – prvé vojenské mapovanie horného Uhorska 1769 – 1771 v M 1:14 400, Hadtorténeti Intézet és Múzeum Budapest. Kópia mapy v Archíve PÚ SR Bratislava.
- 4.2. Spišská Kapitula – axonometrické zobrazenie zo 40. rokov 19. stor., M 1:864. Originál uložený vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach (65,3 x 46,5 cm), arch. č. RO 1349.
- 4.3. Katastrálna mapa Spišskej Kapitulky a parcelný protokol z roku 1869, GKÚ Bratislava Sp 212.

E.5. Odborná literatúra a evidované pramene:

- 5.1. Cidlinská, L.: Spišská Kapitula a jej pamiatky. In: Pamiatky a múzeá, 1957, s.151.
- 5.2. Feňárová, M.: Spišské prepošstvo, stredoveké listiny 1248-1526. Inventár. Bratislava 1964.
- 5.3. Fiala, A. / Vallášek, A.: Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly do konca stredoveku. In: Vlastivedný časopis 3, 1975, s.132-136.
- 5.4. Fugedi, E.: Kirchliche Topographie und Siedlung Verhältnisse in Mittelalte in der Slowakei. In: Studia Slavica V. s. 363 – 400.
- 5.5. Guntherová – Mayerová, A.: Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska. Bratislava 1975.
- 5.6. Hradský, J.: Das Zipser Haus und dessen Umgebung. Spišská Nová Ves 1884, s. 101.
- 5.7. Hradzsky, J.: Initia progressus ae praesens status Capituli Scepusiensis. Spišské Podhradie 1901.
- 5.8. Hradzsky, J.: Additamenta ad initia, progressus ae praesens statis Capituli Scepusiensis, Spišské Podhradie 1904.
- 5.9. Chalupecký, I.: 100 rokov dobrovoľnej požiarnej ochrany v Spišskom Podhradí 1876 -1976. Spišské Podhradie 1976.
- 5.10. Chalupecký, I./Štubňa, K.: Spišská Kapitula. Spišská Nová Ves 1994.
- 5.11. Katalóg archeologických pamiatok Spiša, SPN Bratislava 1969.
- 5.12. Križanová, E. : Vývoj sídelných celkov v Spišskom Podhradí. In: Monumentorum tutela 4. Bratislava 1968.
- 5.13. Lenčiš, Š.: Z histórie Pažice. In: BRÁZDA, roč. V.,č.3, s.83-84. Spišská Kapitula 1996.
- 5.14. Lichner, J.: Stavebný charakter mestských hradieb a opevnení z čias tureckého nebezpečenstva na Slovensku. Vlastivedný časopis 1964, č.1, s. 12.
- 5.15. Marsina, R.: Spišské mestá v stredoveku. Košice 1974.
- 5.16. Pomfyová, B.: Počiatky gotickej architektúry. In: Gotika (Buran, D. - ed.) Bratislava 2003, s. 44-45.
- 5.17. Pirhalla, M.: A szepesi prepostság váslatos története 1888 – 1891.
- 5.18. Puškárová, B./Puškár, I.: Spišská Kapitula – MPR. Tatran Bratislava 1981.
- 5.19. Súpis pamiatok na Slovensku III. Bratislava 1969, s. 160.
- 5.20. Špirko, J.: Umelecko-historické pamiatky Spišskej Kapituly. Spišská Kapitula 1933.
- 5.21. Theiner, A.: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I., II. (1216 – 1526). Romae MDCCCLIX.
- 5.22. Vallašek, A.: Zaniknutý kláštor svätého Martina nad Spišskou Kapitulou. In: Pamiatky a múzeá 2/99, s. 61-65.
- 5.23. Vencko, J.: Z dejín okolia Spišského hradu. Spišské Podhradie 1941.

- 5.24. Wagner, C.(ed.): *Analecta Scephusii sacri et profani*. Vienna 1774 – 1778.
- 5.25. Wagner, V.: *Umelecké pamiatky Spiša*. In: *Pamiatky a múzeá 1953*, s. 7.
- 5.26. Žifčák, F.: *Listina z roku 1249 pre spišského prepošta ako historický prameň*. In: *Z minulosti Spiša*. V-VI. 1997 – 1998.
- 5.27 Žifčák, F. a kol.: *Kronika mesta Spišské Podhradie*. Levoča 1999.

F. Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia

F.1 Historický a stavebný vývoj sídla

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
2000 – 700 p.n.l.	Dôkazy o ťažbe medených rúd na Spiši	Sídliská v polohe Pod Kapitulou, Spišská Kapitula a i.
2. stor. p.n.l. -1. stor. n.l.		Archeol. doložená existencia keltského opevnenie na hradnom vrchu.
8. - 9. stor.	Usadenie Slovanov v regióne Spiša.	Hradisko na Čingove.
9. stor.		Slovanské hradisko na Dreveníku.
10. - 11. stor.	Stabilizácia Uhorského kráľovstva	Na Pažici - založenie kláštora benediktínov (cisterciánov?) zasväteného sv. Martinovi.
11. /12 stor.		Výstavba rotundy (pohrebnej kaplnky) na už jestvujúcom cintoríne – (arch. nález – v dotyku so záp. polovicou hlavnej fasády biskupského paláca).
Zač. 12. stor.		Výstavba Spišského hradu. Kláštor na Pažici slúžil v priebehu 12. stor. ako cirkevné centrum Spiša.
R. 1198.	Vznik spišského prepoštstva a kapituly - ako jednej z najdôležitejších územných organizácií na Spiši.	
Zač. 13. stor.		Výstavba prepoštského sídla (dnes súčasť biskupskej rezidencie) na Spišskej Kapitule.

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1209.	Bamberský biskup Ekbert predáva zem pri Veľkej Lomnici spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre.	Od 13. stor. duchovné, kultúrne a vzdelanostné centrum Spiša, jestvovala tu kapitulská škola.
1./3 13.stor. - pred rokom 1235	Podľa tvrdenia vtedajšieho prepošta Mateja bola prepoštvu udelená Ondrejom II. donačná listina na zem Jablonov. Belo IV. vlastníctvo uznal.	
R. 1241	Tatársky vpád a plienenie kraja Kapitula vo funkcii overovacieho miesta (locus credibilis)	
R. 1245 - 1275	Na Spišskom hrade sa začas zdržiaval syn Ondreja II. Koloman	Výstavba Kostola sv. Martina na Spišskej Kapitule – stavaný ako typ patronátneho kostola.
R. 1248	Belo IV. daroval Kostolu sv. Martina zem Olaszliszku s vinicou a kúriou v Sárospataku.	
R. 1249	Belo IV. vydáva donačnú listinu pre spišské prepoštvu v ktorej Kostolu sv. Martina daruje zem Almás (Jablonov) - prvá písomná zmienka o Spišskom Podhradí, Jablonove, Levoči – zrejme starej, pri Kostole sv. Mikuláša.	Prepošt Matej dostáva od kráľa povolenie postaviť obytnú vežu na Spišskom hrade – „curia“ potvrdená archeologickým nálezom. V Spišskom Podhradí výstavba far. Kostola P. Márie.
R.1269	Prvá písomná zmienka o existencii fary v Sp.Podhradí.	
R. 1274	Písomná zmienka o staršom sídle prepošta na Pažici – týka sa sporu medzi prepoštom Muthmerom a Sasmi z Podhradia o chotárnu hradnicu medzi obomi sídlami.	V priestore medzi prepoštským sídlom a Kostolom sv. Martina stála Rotunda P. Márie. Z listiny nepriamo vyplýva existencia opevnenia okolo uvedených objektov.
4./4 13. stor.		Dostavba reprezentačného prepoštského paláca v areáli Kapituly.

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1279	Za prepošta Mateja ustanovené hodnoty medzi kanonikmi a v uvedenom roku potvrdené apoštolským legátom Filipom.	Predpoklad existencie samostatných kanónií na území Kapituly – zatiaľ nepotvrdené archeologickým výskumom.
R. 1282	Prepošt Lukáš informuje kráľovnú Alžbetu o ustanovení ďalších, 6 kanonikov (kapitula mala potom spolu 10 kanonikov).	Predpoklad existencie samostatných kanónií na území Kapituly – zatiaľ nepotvrdené archeologickým výskumom.
R. 1286	Listina vydaná za prepošta Jakuba (1264-1301)	V uvedenom čase boli údajne rekonštruované 4 kanonické domy schátrané starobou.
R. 1288	Spišskú Kapitulu vyplenili Kumáni a Bulhari - telesná stráž kráľa Ladislava IV.	Prvýkrát zničený archív prepošstva, uložený v Kostole sv. Martina.
R. 1309	Apoštolský legát Gentilis listinou nariaďuje pod trestom vyobcovani a spišským kanonikom zdržiavať sa na kapitule.	Nepriamy doklad o existencii samostatných kanonických obydlí na Kapitule – ich presné situovanie na území Kapituly je zatiaľ nepreskúmané.
R. 1301-1310	Za prepošta Pavla mala kapitula oficiálne až 16 kanonikov.	Predpokladá sa existencia opevnených dvorcov, ich rozsah a situovanie na území Kapituly nie je preskúmané.
R. 1312	Plienie Kapitulou vojskom Matúša Čáka – pri návrate s prehratej s bitky pri Rozhanovciach.	V priebehu 14. stor. predpokladané založenie murovaných kanonických usadlostí s hospodárskym zázemím – v podstate základ dnešnej parcelácie. Územie však nebolo v tejto súvislosti archeologicky skúmané.
R. 1323	Písomný prameň uvádza, že za prepošta Henricha mala kapitula 12 kanonikov.	

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1344	Jasovský konvent (hodnoverné miesto) potvrdzuje, že Kumáni zničili archív Spišskej kapituly uložený v Kostole sv. Martina, kde bol na príkaz jágerského biskupa Šimona Rozgonya prevezený za vprádu husitov.	
R. 1345	Jasovský konvent uviedol do vlastníctva Spišskej kapituly obec Katúň.	
R. 1382	Vysvätenie Kaplnky Tela Kristovho.	Kaplnka bola v tom roku pristavaná k južnej strane Kostola sv. Martina.
R. 1397		Založenie mestského špitála v Podhradí, ktorým zrejme nahradili hospic pri kláštore na Pažici.
R. 1412	Poľský záloh Podhradia	Kapitula ostala samostatnou správnou i hospodárskou jednotkou.
R. 1433	Obsadenie Sp. hradu vojskom Jána Jiskru.	
R. 1457	Prepošt Ján Stock napomína listom spišských kanonikov, aby sa pod trestom exkomunikácie presťahovali do Kapituly a ujali sa svojich povinností.	V 2. pol. 15. stor. neskorogotická prestavba viacerých kanónií (č. 2,5,15,17). Rozsah stredovekej zástavby sídla a jeho parcelácia nie je dostatočne prebádaný.
R. 1458	Pius II. potvrdil Spišskému prepoštvu zvrchovanú právomoc voči ostrihom. arcibiskupstvu.	
R. 1472	Sixtus IV. povoli prepoštovi používať biskupské insígnie.	Predpokladaný impulz na gotickú prestavbu Kostola sv. Martina.

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1462 - 1472 1488-1493	Započaté stavebné aktivity na území Kapituly realizované za prepošta Jána Stocka	Gotická prestavba románskeho chrámu sv. Martina a výstavba pohrebnej kaplnky Zápoľských na mieste Kaplnky Tela Kristovho.
R. 1497	Za prepošta Caspara Becka	Podľa najnovších zistení (erb vo svorníku severnej lode) sa predpokladá ukončenie prestavby román. baziliky na 3-lodie až po výstavbe kaplnky Zápoľských v r. 1488 – 1493.
R. 1466	V listinách spomínaná donácia kanonika a kantora Mikuláša Karátsonya.	Výstavba Kaplnky sv. Odreja v areáli Kostola sv. Martina – na cintoríne, v 18. stor. už neexistovala. Rozšírenie a got. prestavba (južná a západná strana) prepoštského paláca.
R. 1499	Spišský župan Štefan Zápoľský daroval kapitule a prepoštovi mesto Gonc v Abovskej župe; vlastnili ho do roku 1521.	
15. / 16. stor. R. 1510	Donátorkou výstavby bola kňažná Hedviga, vdova po Štefanovi Zápoľskom, so svojimi synmi. Stavba mala byť odškodnením za odstránenie Kaplnky Tela Kristovho. V novej budove býval rektor kaplnky a 5 kaplánov.	Zánik starého komplexu kláštora s hospicom na Pažici. Na JV strane chrámu sv. Martina postavili chudobinec, neskôr prestavaný jezuitmi.
R. 1587-1593	Za prepošta Martina Pethe de Hethes.	Výstavba veže nad stredovekým západným vstupom do areálu Kapituly, spojenú so starším opevnením ochodzou.
R. 1616		Neskororenesančná prestavba, rozšírenie prepoštského paláca – uplatnenie motívu loggie.

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
Od zač. 17. stor. R. 1629	Podľa pokynov v kanonických vizitáciach za Petra Pázmánya mal mať každý kanonik aspoň dvoch sluhov.	Postupné prestavby, modernizácie kanónií, výstavba oddelených hospodárskych dvorov a objektov na ubytovanie služobníctva.
R. 1636 1647	Príchod jezuitov na Kapitulú.	Renes.-baroková prestavba chudobinca na jezuitské kolégium s dostavbou pre novozaložené gymnázium.
R. 1662 - 1665		Výstavba súvislého opevnenia okolo Kapituly, napojeného na staršie opevnenie kostola a prepoštstva na Z strane.
R. 1666 R. 1675	Stavebné aktivity mimo PR: Donátorom bol spišský kanonik Ján z Betlanoviec. Donátorom bol prepošt Juraj Báršoni.	Výstavba Kaplnky sv. Rozálie na Pažici. Výstavba pútnickej Kaplnky sv. Kríža na Sivej brade a pôvodne aj siedmich kam. sôch okolo nej, zničených víchricou v r. 1765.
R. 1669	Stavebné aktivity mimo PR: Prepošt Juraj Báršoni	Výstavba Kaplnky sv. Františka Xaverského v lesíku smerom do Jabložova – vedľa cintorína.
R. 1671	Odchod jezuitov do Levoče, na Kapitule ostala len misonárska stanica.	
18. stor.	Stavebný rozmach.	Ďalšia modernizácia kanónií, dostavba hospodárskych objektov, sýpky, humná oddeľujúce hosp. dvory od úžitkových záhrad – najmä v kanóniach na severnej strane sídla. Výstavba altánkov na baštách opevnenia. Strešná krajina zjednotená šindľovou krytinou na valbových a manzardových strechách. Výstavba bastiónu pred východnou bránou.

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1706		Prístavba barokovej sakristie na severnej strane chrámu sv. Martina.
R. 1732		Socha sv. Jána Nepomuckého situovaná pred západným priečelím chrámu sv. Martina.
R. 1739		Výstavba barokovej „Hodinovej veže“ ako vstup do barokovo upravenej prepoštskej záhrady.
R. 1739-1743		Baroková adaptácia kanónie č. 17 a jej záhrady pôvodne s iluzívnou maľbou architektúry a priehľadov do krajiny – na vnútorných plochách opevňovacieho múra a kamennej ohrady kanónie.
R. 1753-1766		Barokizácia prepoštskej rezidencie, neskoršieho biskupského sídla. Zachované rozšírenie biskup. záhrady západným smerom, výstavba výklenka v opevnení na Z strane – sv. Ján Nepomucký.
R. 1766	Donátor – posledný spišský prepošt Karol Zbiško, spolu s fundáciou na 24 omší v roku.	Výstavba Kaplnky sv. Jána na Pažici – za hranicou PR .
R. 1773	Ukončenie pôsobnosti jezuitskej misionárskej stanice na Kapitule.	

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1776	Mária Terézia - zriadenie Spišskej diecézy s právomocou aj na území Liptova a Oravy.	
R. 1780	Pri biskupstve bol zriadený seminár	
Okolo 1781		Po likvidácii rotundy a cintorína založili nový cintorín (dnešný) na V strane za opevnením.
R. 1810-1815		Klasicist. prestavba bývalého jezuitského kolégia pre potreby seminára.
R. 1819	Zriadenie učiteľského ústavu so sídlom v rozšírenej budove bývalého jezuitského kolégia.	Dostavba 2. nadzem. podlažia objektu.
19. stor. r. 1840, 1869	Axonometrické mapovanie a exaktné zameranie – katastr. mapa s parcel. protokolom.	V podstate ukončená zástavba parciel vrátane hosp. stavieb – vid'. hist. mapy.
R. 1833		Výstavba malej sepulchrálnej architektúry pred západným priečelím Kostola sv. Martina.
R. 1873-1889		Regotizácia chrámu sv. Martina s doplnením architekt. Článkov – západná balustráda, bočné portály (bratia Hannelovci zo Spiš. Podhradia), vitráže, dlažba, interiérová výmalba (F. Dabert, J. Hanula) .
R. 1874		Prestavba kanónie č. 7 – dispozičné zmeny, rozšírenie.
2. pol.19. stor. - 1877		Vstup do biskupskej záhrady z kapitulskej ulice aj brámkou v západnom múre od Pažice a vstup do cintorína z východnej strany - chodníkom spred Pažice okolo severného hradbového múra.

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
R. 1900	Stavebné aktivity – za hranicou PR: Donátor – spišský biskup Pavol Smrečáni	Kamenný kríž a kovové súsošie s postavami Bolestnej P. Márie, sv. Jána a Márie Magdalény osadené pred Kaplnkou sv. Kríža na Sivej brade (zachoval sa len kríž).
R. 1927		Rozšírenie budovy učiteľského ústavu na miesta záhrady medzi starším, východným krídlom a parcelou kanónie č. 14.
30. roky 20.stor.	Obnovenie ťažby travertínu na Dreveníku v kapitulskom lome roku 1937 (po cca 450 rokoch).	Povrchová úprava cestnej komunikácie a okolia chrámu, úprava chodníkov a s tým súvisiacich soklov, dlažba z andezit. kociek, travertín.
R. 1932 -1934	Arch. J. Šašinka z Popradu	Dostavba a modernizácia učiteľského ústavu – funkcionalistická architektúra.
R. 1949, 1. feb.	Pričlenenie Kapituly k Spišskému Podhradiu	Kanóniami na severnej strane rozšírili bytový fond Podhradia.
2. pol. 20. stor. - začiatok 21. stor.	Časť kanónií tvorila bytový fond Spišského Podhradia.	Stavebná obnova časti kanónií s reštaurovaním umeleckých arch. prvkov a výtvarnej výzdoby interiérov. Súčasne zánik časti hospodárskych objektov ku kanóniam alebo výstavba nových objektov na ich mieste.

F. 2 Zásadné urbanistické vývojové etapy územia

Podstatná časť časového vývojového úseku Spišskej Kapituly patrí založeniu Spišského prepoštstva spolu s kapitulou na konci 12. stor. a jej ďalšia paralelná existencia so skôr založeným (11. stor.) kláštorným komplexom benediktínov (cistericiánov ?) zasvätenému sv. Martinovi, situovanému západne od kapituly na priestranstve s historickým miestopisným názvom Pažica.

Rozsah Spišskej Kapituly, ustálený počas 15. stor. na počte 10 – 12 kanonikov, predurčil rozdelenie územia na parcely so samostatnými kanóniami v zásade tak, ako sa zachovali aj neskôr, po opevnení územia v 17. stor. a tým aj do dnešných čias. Výstavba murovaných je doložená v dodnes zachovaných stredovekých jadrách zo 14. a najmä 15. stor. s výraznejšími dispozičnými úpravami a dostavbami najmä v 2. a 3. tretine 17. stor., okolo polovice 18. stor., ale aj v 19. stor. - najmä v súvislosti s obnovou uličného interiéru sídla a dostavbou vnútroparcelných priestorov jednotlivých kanónií. Z urbanistického hľadiska táto etapa znamená založenie kanonickej uličky - východne od cirkevného komplexu - a stabilizáciu parcelácie. Z tejto vývojovej etapy však nepoznáme spôsob zástavby pred odstránením východnej časti stredovekej hradby okolo Kostola sv. Martina,

cintorína, rotundy a prepoštského sídla.

Výstavba opevnenia mala nepochybne významný podiel na stabilizácii jednotlivých parciel, na vymedzení a neskoršom využití priestoru, ktorý možno predpokladať ako istý priestorový odstup s doteraz nezisteným priebehom východného stredovekého opevnenia Kostola sv. Martina s cintorínom a stredovekou budovou prepoštstva. Zatiaľ nepoznaná ostáva aj možná zástavba tohto priestoru už v stredoveku – pred odstránením uvedeného opevnenia a

výstavbou prvých kanónií po oboch stranách cesty (kapitulskej ulice) - na západnej strane sídla. Po ustálení parciel jednotlivých kanónií v opevňovacom systéme z 2. pol. 17. stor. a ich vzájomnom oddelení parcelačnými múrmi, sa zmeny v urbanistickej skladbe sídla prejavili predovšetkým v spôsobe zahusťovania parciel (výstavba hospodárskeho zázemia kanónií) a využití ich ďalších voľných plôch – predovšetkým na severnej strane sídla.

Výraznejšou zmenou v urbanistickej skladbe prešla západná – v stredoveku opevnená „akropola“ najmä výstavbou výraznejších hmôt - jezuitského kolégia, ktorým nahradili v 17. stor. neskorostredoveký starobinec na JZ strane sídla a na jeho protiľahlej strane zasiahla do urbanistickej skladby neskororenesančná prestavba prepoštského paláca a neskôr – po vzniku spišského biskupstva - ku koncu 18. stor. najmä jeho barokové rozšírenie, ktoré prinieslo zánik ranorománskeho karnera, situovaného severne od kolegiátneho kostola. S touto etapou súvisí jediná výraznejšia zmena v opevňovacom systéme – rozšírením opevnenia parcely biskupskej rezidencie na západnej a severozápadnej strane.

Poslednou výraznejšou zmenou v urbanistickej skladbe Spišskej Kapituly bola výstavba funkcionalistickej budovy učiteľského ústavu na parcelu využívanú predtým ako ovocný sad k dvoru rozšíreného jezuitského kolégia, neskôr seminára a prvého sídla učiteľského ústavu – v r. 1932-1934. Od uvedenej zmeny sa jestvujúci stav urbanistickej štruktúry sídla podstatnejšie nezmenil – ak neberieme do úvahy úpravu vo vnútri parciel, resp. aj medzi nimi - odstránením parcelačných múrov, alebo ich častí, odstránením časti hospodárskych objektov a výstavbou obytných krídiel – čiastočne na ich mieste, prípadne osadením drobnej architektúry vo vnútrodvorových priestoroch.

Z hľadiska obnovy sídla je významnou, na úrovni doby exaktne zdokumentovanou, vývojovou etapou polovica 19. stor., ktorú možno považovať za východisko pri súčasnej obnove či ochrane urbanistickej štruktúry sídla. Zachytáva stav sídla platný do r. 1932. Historická katastrálna mapa sa používala bez zmien ako podklad do roku 1985, keď boli spolu so zmenami v očíslovaní a označení parciel zaznamenané aj dovtedajšie zmeny v ich zástavbe. Zmeny v parcelácii a zástavbe parciel od roku 1986 boli vnesené do mapových podkladov použitých na vypracovanie Zásad.

G. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia

G.1. Špecifikácia jednotlivých typov štruktúr a prvkov územia

G.1.1. Pôdorysná schéma

Spišská Kapitula – malá opevnená osada sa vyvinula v susedstve ranostredovekého kláštora (dnes archeologické nálezisko vytipované na zápis do ÚZPF), na vršku sv. Martina nad podhradskou obcou Spišského hradu, vypínajúceho sa na východnej strane tohto územia. Jej jadrom a dominantou sa stal komplex budov, ktorý vznikol v priebehu 12. a 13. stor. a pozostával z trojlodovej

baziliky, rotundy a prepoštského paláca. Opevnili ho v 2. polovici 14. stor. kamenným múrom, postaveným na mierne elipsovitom pôdoryse so vstupom zo západnej strany – vo väzbe na starší kláštor s hospodárskym areálom a hospicom. Na jeho východnej strane – po oboch stranách cesty s V-Z osou smerujúcou k podhradskej obci - sa postupne vyvinula radová zástavba, pozostávajúca pravdepodobne z priestranných dvorcov na spôsob dobových profánnych stavieb. Základný pôdorysný koncept Spišskej Kapituly sa ustálil do konca 14. stor.,

vývojom prechádzala zástavba parcel ešte ku koncu 15. stor. a neskôr najmä v 17. - 18. stor. v súvislosti s nariadeniami pre kanonikov podľa ktorých si mali zriadiť ku kanóniam aj hospodárske zázemie so služobníctvom.

Vývoj pôdorysnej schémy sídla výrazne ovplyvnilo vybudovanie opevňovacieho systému s Hornou – západnou a Dolnou – východnou bránou v 2. polovici 17. stor. V tejto súvislosti mohlo dôjsť aj k zmene predpokladaného obranného charakteru kanónií čím sa vytvoril priestor na vznik pohodlných, reprezentačných renesančných kúrií s väčším podielom umelecko-remeselného detailu i výtvarnej výzdoby nielen v interiéri, ale i na fasádach.

V priebehu 18. stor. sa predpokladá postupné otváranie priestoru okolo Kostola sv. Martina na východnej strane likvidáciou obranného múra, čím sa vytvoril priestor aj na založenie barokovej záhrady vedľa biskupského sídla s dominantou hodinovej veže, dotvárajúcej komorný priestor medzi chrámom, jezuitským kolégiom, prepájajúcim na juhu výraznejšou hmotou stredovekú dominantu s kanonickou uličkou. Vzniknutý priestor výtvarne zjednotila baroková výzdoba fasád kanónií – vo viacerých prípadoch reliéfnym stvárnením rodových erbov kanonikov, v nikách situovanými plastikami patrónov alebo výmalbou fasád vrátane slnečných hodín. Barok bol poslednou výraznou vývojovou etapou, ktorá sídlu vtlačila výraznú pečať – aj v stvárnení strešnej krajiny s prevahou valbovej a manzardovej strechy so šindľovou krytinou. Vývoj pôdorysu sídla bol tým prakticky uzatvorený, 19. stor. doň neprinieslo zásadné pozitívne zmeny.

Jediným rušivým zásahom do pôvodnej pôdorysnej a hmotovej skladby sídla bola výstavba funkcionalistickej stavby pre potreby učiteľského ústavu v roku 1932 na mieste priestranného ovocného sadu a staršieho uličného krídla na západnej strane – od námestia, ktorému v uličnom interiéri už skôr dominovala socha sv. Jána Nepomuckého na kamennom podstavci so stĺpom. Druhá polovica 20. stor. zaznamenala negatívne zásahy z hľadiska vývoja pôdorysnej schémy sídla (súčasne s dopadom na siluetu, panorámu a strešnú krajinu) spočívajúce v úbytku časti hospodárskych budov, v zmene tvaru striech a zastrešenia vrátane druhu krytiny, ktoré sa udiali až v poslednej tretine 20. stor..

G.1.2. Systém opevnenia sídla

Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula si do dnešných čias zachovala časť stredovekého opevnenia s cimburím, aké sa našlo i na Spišskom hrade. Výstavbu opevnenia kladie archeologický a architektonický výskum z r. 1973 (Fiala, Vallašek) k roku 1281 s odvolaním na údajnú dohodu medzi Kapitulou a Podhradím o voľnom priechode Kapitulou po jej opevnení. Tento hradobný múr bez veží mal, podľa písomných správ (Vencko, 1941) len dve brány s drevenou záporou – západnú, situovanú k objektom na Pažici a východnú – k Podhradiu. Dnešný západný vstup s kamenným ostrolukým portálom a úsek hradby z úprav opevnenia v 14. a v 15. stor., ktoré bolo vystavané zrejme len na západnej strane sídla a obklopovalo v mierne elipsovitom pôdoryse o rozmeroch 90x80m Kostol sv. Martina, cintorín slúžiaci pre obyvateľov areálu kláštora na Pažici spolu s rotundou (pravdepodobne karnerom) a prepoštským palácom na severnej strane. Opevnenie zosilňovali a dopĺňali

nadstavbou Hornej brány s vežou aj v r. 1587 – 1605 za prepošta Martina Pethe (pieskocový portál s datovaním 1593 sa tu pokladá za sekundárne situovaný).

Na tento systém je napojené ranobarokové murované opevnenie (resp ohradný múr proti žoldnierskym vojskám - okolo celého areálu Kapituly v súlade s dobovým majetkovým rozsahom parciel jednotlivých kanónií, postavené v rokoch 1662 – 1665. Má spoločné črty s opevnením iných menších miest na Slovensku

Zvolen, Bojnice, Modra a pod.). Opevnenie tvoria úseky kamenných hradobných múrov so štrbinovými otvormi, situované medzi polkruhovými otvorenými baštami, na JV a SV nároží lichobežníkového pôdorysu opevnenia sú situované štvorboké otvorené bašty. Časť z nich (na severnej strane sídla) – otvorenou časťou situovaná na juh, má dodnes zachované niektoré murované nadstavby, slúžiace ako altánky zväčša z 18. a 19. stor.). Východnú bránu postavili súčasne s múrom. V staršej konštrukcii evidoval pamiatkový výskum v roku 1973 (Vallašek / Fiala 1973) zvyšky štítkovej atiky s dovnútra klopenou strechou – ako bolo zvykom na spišských zvoniciach z . stor. 1. pol.17. stor. (**foto: I. C; III. 1.**).

Murovanou ohradou vyčlenenú lichobežníkovú plochu parcely (s malým domom na pôdoryse v tvare L) identifikoval uvedený architektonický a archeologický výskum opevnenia ako pozostatok polygonálneho bastiónu, chrániaceho bránu a vstup do Kapituly od JV nárožia veže Dolnej brány po JV nárožie bašty z ktorej bol prístupný, prislúchajúcej k parcele kanónie č. 17 (**foto: I.C**).

Na severnej, vnútornej strane opevnenia pri Dolnej bráne priliehajú k múru dve združené murované cisterny prepojené polkruhovo ukončeným otvorom (hĺbka do 3 m) – dnes bez pôvodnej obruby nad terénom), chránené od ulice nižším kamenným múrikom. Cisterny slúžili pravdepodobne ako zberače dažďovej vody - rezerva v prípade požiaru (dosiaľ nepreskúmané – **foto: III. 3**).

Po strate svojho významu bolo opevnenie v priebehu 18. stor. vtiiahnuté do úpravy záhrad – ako malá architektúra z ktorej sa zachoval len murovaný polygonálny altánok na severnej hranici záhrady biskupského paláca a altánok z bašty kanónie č. 4 (**foto: VII. 2P, 3L**). Po barokovej prestavbe biskupskej rezidencie - v rámci ktorej vtiiahli do západného krídla i úsek opevnenia zo 17. stor., rozšírili plochu záhrady pred ním smerom na západ (**foto: I. A; XII. 1P**). V rovnakom časovom úseku pri hlavnej, západnej bráne do Kapituly, slúžiacej povozom, vytvorili v ohradnom múre polkruhový výklenok s umiestnením pieskocovej sochy sv. Jána Nepomuckého (**foto: XIII. 5**).

Koncom 18. stor. po likvidácii cintorína a rotundy na ňom (okolo r. 1781) založili cintorín na vonkajšej strane východného úseku opevnenia, ktorý sa vyskytuje už i na historickej katastrálnej mape sídla z r. 1869 i na skôr datovanej axonometrickej vedute (**príloha č. 1, 2; foto: VII. 4**).

Kapitulské opevnenie sa interpretuje ako jedna z foriem fortifikačného staviteľstva u nás v 14. a 17. stor. a z hľadiska historickej špecifickosti urbanizmu sa pokladá za unikát (**foto: I. A, B, C; VII. 3, 4; XII. 4.**).

G.1.3. Parcelácia a rozsah jej zachovania

Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula si do dnešných čias zachovala pôvodnú skladbu parciel, akú prezentuje historická mapová dokumentácia z r. 1840 a 1869 (**E.4, príloha č. 1 a č. 2**). Základnú dispozičnú schému tvorí jediná uličná os prechádzajúca v smere V – Z, po oboch stranách s parcelami kanónií zoradenými vedľa seba v osiach kolmých na uvedenú uličnú os vyčleňujúcu z celkovej plochy PR v pozdĺžnom smere približne 1/3 šírky z južnej strany .

Parcely na južnej strane uličnej osi sú, vzhľadom na konfiguráciu terénu a

situovanie centrálnej komunikácie v ňom, o 1/3 až 2/3 kratšie, než parcely na severnej strane hradbami vymedzeného územia, pričom šírka parciel je približne rovnaká. Pokým však južné parcely majú lichobežníkový tvar, severné parcely tvoria pomerne pravidelné, paralelne prebiehajúce pásy, len v južnom ukončení pri uličnej čiare sa mierne zalamujúce západným smerom (pravdepodobne pozostatok staršej parcelácie s kratšími parcelami), ktoré pri výstavbe opevnenia predĺžili na sever v

súlade s konfiguráciou terénu a zrejme aj majetkovými pomermi na okolitých parcelách.

Západná časť tvoriaca takmer polovicu zástavby sídla na severnej strane v zásade dodržiava členenie parciel so S-J osou, avšak ich šírka zodpovedá približne dvojnásobku šírky parcely kanónie. Výnimku tvorí západná plocha záhrady pred biskupským palácom, ktorá bola evidentne pričlenená k rezidencii až po jej výraznom neskorobarokovom rozšírení (parcely č. 1711, 1713 a 1714).

K výraznejšej zmene v parcelácii došlo len v JZ časti sídla, kde dostavbou funkcionalistickej školskej budovy, zaberajúcej i časť ovocnej záhrady hraničiacej na východnej strane s kanóniou č. 14, došlo k zlúčeniu susediacich parciel pod dnešné spoločné č. 1718.

Parcelácia sídla pred výstavbou dnešného opevnenia v 2. pol. 17. stor. nie je detailnejšie známa. Predbežne možno jej rozsah vymedziť hypoteticky na základe zachovaných dispozícií stredovekých jadier kanónií a v západnej časti sídla, tvoriacej jeho výškovú a ideovú dominantu, na základe zachovaných stredovekých konštrukcií – zvyšku opevnenia na západnej strane, gotického Kostola sv. Martina a stavieb, potvrdených archeologickým a stavebno-historickým výskumom – zaniknutej rotundy a románskeho prepoštského paláca v jadre dnešnej biskupskej rezidencie. Presnú polohu neskorostredovekého chudobinca a jeho parcely nepoznáme.

Celkove možno však v súčasnosti konštatovať významnú mieru zachovania historickej parcelácie z obdobia 17. - 18. stor. so zachovaním trasovania hlavnej uličnej línie, chodníkov i pešej komunikácie medzi oboma opevnenými bránami v pokračovaní západným smerom – mimo územia PR cez historické územie ranostredovekého kláštora až po pútnické miesto na Sivej brade (**príloha č. 10**).

G.1.4. Charakteristika spôsobu zástavby parciel

Charakteristický je aj spôsob zástavby parciel v PR – výrazne odlišný od spôsobu zástavby v mestských sídlach i najbližšom z nich – v Spišskom Podhradí. Vyplynulo to najskôr z funkcie samotného sídla a tým aj z usporiadania jednotlivých súčastí kanónií súvisiaceho s ich funkčným využitím.

Na rozdiel od meštianskych domov nedošlo v tomto prostredí k prepojeniu obytnej časti kanónie s jej zázemím – aj hospodárskeho charakteru - vťahnutím voľného priechodu na parcelu do celkovej dispozície domu - s uzatvoreným prejazdom. Obe časti – obytná a hospodárska - ostali dodnes oddelené, prepojené v uličnej línii murovanou ohradou vo výške prízemja s paralelne situovanou bránou pre povozy a bránkou pre peších. Výnimkou sú len tri kanónie – č. 4, 7 a 15, ktoré prešli obnovou až v druhej polovici 18. a v 19. stor. a v tzv. kaplanka - č. 8, ktorá mala odlišné funkčné využitie – bola vlastne typom internátneho bývania.

Charakteristickou črtou zástavby parcely bolo a dodnes aspoň v náznaku ostalo, najmä na severnej strane sídla, oddelenie predného dvora pri kanónii múrom s uzatvárateľnou bránou od zadného, hospodárskeho dvora v ktorom boli situované na jednej, alebo oboch stranách pri parcelačných múroch jednopodlažné dvorové krídla (maštale, kuríny, chlievy), prepojené na severnom konci tohto dvora priečne situovanou stodolou, cez ktorú bolo možné širokým vstupom na oboch stranách

prechádzať do posledného úseku parcely v ktorom bola úžitková záhrada, alebo ovocný sad (niekedy oba) k altánku upraveného z bašty opevnenia (**foto VII. 2P, 3L**) Charakteristickou črtou dispozície týchto kanónií bolo vo viacerých prípadoch (kanónia č. 2, 4, 5, 6, 7) pešie prepojenie predného dvora so sadom krytou chodbou, vedúcou popri niektorom z parcelačných múrov (stopy zachované v

kanónii č. 2 – 6, **foto V. 2 a 4 P, príloha č.1 a 2**). Využívali ich kanonici a ich hostia na prechod do záhrady mimo znečisteného hospodárskeho dvora. Stopy po nich sa prejavujú aj odsadením humien od parcelačných múrov v ktorých boli otvory (štrbinové, ale i väčšie), slúžiace zrejme na komunikáciu s obyvateľmi susedných parciel.

Časť parciel na severnej strane sídla už nemá zachované v celej dĺžke súvislé parcelačné múry (kanónia 5, 6, 7) v úseku od humien po hradby. Plné parcelačné múry a ohrady nahradili pravdepodobne v priebehu 2. pol. 18. stor. v súvislosti s barokovou úpravou záhradných priestorov – vrátane biskupskej záhrady - v ktorých sa uplatnil odľahčený systém s murovaným soklom a piliermi s latovou výplňou, aký sa zachoval na južnej strane biskupskej záhrady (**foto VII., 2 L; príloha č. 11**). Týmto typom murovanej ohrady nahradili aj časť parcelačných múrov a ohrad menších záhradných plôch kanónií, ktoré však pri nedostatočnej údržbe a obnove opotrebovaného materiálu postupne – najmä v poslednej tretine 20. stor. - zanikli (kanónia č. 3, 4, 5, 6, 17,). Uvedený typ ohrady sa stal už na prelome 18. a 19. stor. charakteristickým znakom tohto sídla, pretrvávajúcim aj v 20. stor. Možno ho preto považovať za východisko pre obnovu – avšak pri zachovaní plných kamenných múrov tam, kde sa dodnes v sídle vyskytujú.

V časti kanónií zanikli v priebehu 2. pol. 20. stor. - v dôsledku nesprávnej obnovy alebo v dôsledku nedostatočnej údržby (kanónia č. 2) - múry oddeľujúce predný dvor, patriaci k obytnej časti, od hospodárskeho dvora v strednej časti parcely - typické pre toto sídlo, existujúce ešte v 80. rokoch 20. stor. (**príloha č. 1**).

Oproti uvedenej skladbe zástavby parciel sa líši biskupská rezidencia samostatne situovanou, architektonicky komponovanou plochou záhrady - aj so samostatným vstupom z ulice - a s hospodárskym krídlom (ešte v roku 1964 malo manzardovú, šindľom krytú strechu) evidentne obsahujúcim okrem dvojpodlažného skleníka len maštale pre kone, miestnosti na prípravu krmiva, skladisko postrojov a kočiarne – s relatívne čistou prevádzkou a pôvodne s možnosťou samostatného prístupu do nádvorí bránou zo severnej strany – z poľnej cesty vedúcej popri hradobnom múre až na cintorín pri východnej strane opevnenia. Okrem dreveného skleníka, odstráneného v 3. tretine 20. stor., sa zachovalo dodnes spolu s rumpálovou studňou, tvoriacou neoddeliteľnú súčasť hospodárskeho zázemia biskupskej rezidencie(**foto: IV. 2.; XII. 1L**).

Z konceptu zástavby parcely kanónie sa vymyká tiež jezuitské kolégium – neskôr seminár s dvomi vnútornými dvormi, ktorého prevádzka nevyžadovala také hospodárske zázemie, aké mali kanónie.

Z pôvodnej zástavby parciel sa v porovnaní so stavom k r. 1840 a 1869, ale aj so stavom k 80. a zač. 90. rokov, nezachovala významná časť jednopodlažných hospodárskych objektov medzi ktorými boli i špeciálne objekty určené na chov domácich zvierat a hydiny (chlievky a kuríny) z obdobia barokovo-klasicistickej obnovy sídla - na našom území len zriedkavo sa vyskytujúce i zachované. Časť hospodárskych krídiel nahradili koncom 20. stor. (kanónia 6, 7) dvojpodlažné novostavby s obytnou funkciou, rešpektujúce v podstate pôdorys pôvodnej zástavby.

Rešpektovanie uvedených charakteristických urbanistických a dispozičných odlišností kanonických obydlií, ktorými sa odlišujú od obytných objektov v profánnom prostredí, bude jedným z prvoradých záujmov pri obnove historickej

zástavby v PR.

G.1.5. Dominanty a výškové zónovanie blokov zástavby

Prirodzenou dominantou centrálného priestoru aj celého sídla – výškovou aj hmotovou – je Kostol sv. Martina. Na južnej strane dopĺňa túto – predovšetkým výškovú dominantu mohutná, z diaľky výrazne dominujúca a neprimeraná hmota funkcionalistickej seminárnej budovy (pôvodne učiteľského ústavu), čiastočne pohlcujúcej i ku kostolu pôvodne úmernú hmotu jezuitského kolégia. Na severnej strane je situované biskupské sídlo - dominanta, tvoriaca pôvodne výškový aj hmotový pendant budove jezuitského kolégia a staršieho učiteľského ústavu pred jeho nadstavbou a spojením s novostavbou funkcionalistickej budovy učiteľského ústavu na východnej strane.

Z východnej strany – z pohľadu od Spišského Podhradia a Spišského hradu prirodzené dominanty sídla umocňuje ich situovanie na takmer najvyššom bode historického Mons sanct Martini a postupné, výrazné klesanie terénu s výškovou aj hmotovo rovnocennou zástavbou kanóniami po oboch stranách jedinej ulice v sídle (**foto 2**).

Západný pohľad na Spišskú Kapitolu – aj vďaka hmote staršej časti seminárnej budovy, čiastočne zasunutej za hmotu Kostola sv. Martina - nepotláča jeho dominantnosť s charakteristickou dvojvežovou siluetou a zachováva tak v podstate siluetu aká sa vyvinula do konca 18. stor. (**foto I A,B; 1-b,c,e**).

Vo východnom pohľade – pôvodne charakteristickom miernym poklesom hmôt smerom k hradbám – s rozdielom 1 podlažia medzi zástavbou v uličnej línii a hospodárskou zástavbou pri hradbovom múre, sa okrem už spomenutej stavby na južnej strane sídla výraznejšie uplatňuje v náraste výšky aj hmota 2-podlažná novostavba západného dvorového krídla s využitým podkrovím (kanónia 6), ktorá aj napriek ukrytiu 3. obytného podlažia do strešnej konštrukcie s nevhodným typom vikierov a schodiskovými rizalitmi narúša výškové zónovanie pôvodnej zástavby parciel v radovej zástavbe ktoré i takto avizovalo funkčnú náplň jednotlivých objektov. Z jednopodlažných hospodárskych krídiel v druhom dvore prevyšovali len sýpky – dodnes zachované (nie však funkčne) napr. v kanónii č. 5, 6 a 15, (**foto – VI. 1,2,3 Ľ**) a v opevnení sídla okrem veže Západnej a Východnej brány od konca 18. stor. aj 2-podlažné altánky, využívajúce pôvodnú hmotu otvorených bášť, prislúchajúcich ku každej parcele (**foto V. 1Ľ.; VII. 1, 2, 3**).

G.1.6. Silueta, panoráma územia

Sídlo je situované na miernom svahu pahorka s historickým názvom Mons sanct. Martini, tvoriaceho pendant výraznejšej dominante Spišského hradu – obe návršia spoločne ovládajú nižšie položené územie podhradského mestečka.

Výškovou a hmotovou dominantou bol od počiatku existencie Spišskej Kapitolu Kostol sv. Martina, po ňom v hmote a výške vzhľadom na situovanie nasleduje biskupská rezidencia – vo svojom barokovom rozsahu - a bývalé jezuitské kolégium po rozšírení pre potreby seminára zač. 19. stor., situované na južnej strane návršia. Silueta týchto stavieb je výraznejšia, tvarovo čistejšia a charakteristickej v panoramatickom pohľade od západu – z Pažice (**foto: I. B**).

Kanónie – najmä v čase opevnenia celého sídla po polovici 17. stor. – neprevyšovali výšku dvoch nadzemných podlaží a výšku hradieb pri Dolnej bráne presahovali primerane k hmote ich hlavných, obytných budov (**foto I. C**). Hmoty zástavby a ich výška plynulo klesali od charakteristickej prevyšenej siluety dvojice chrámových veží k úmerne zvýšenej línii obytných stavieb po oboch stranách jedinej ulice od ktorej silueta sídla a hmota zástavby mierne klesali cez nižšie

hospodárske budovy až k hradbe na severnej, východnej a južnej strane. Táto charakteristická silueta sídla sa plne zachovala až do výstavby neprimerane vysokej a rozložitej hmoty, ktorou rozšírili staršie kolégium jezuitov a seminár na južnej strane pôvodnej západnej dominanty sídla v 1. tretine 20. stor. Výraznejšie sa to prejavuje z južnej a najmä východnej strany aj v dôsledku asanácie západného hospodárskeho krídla kanónie č. 16, ktoré pôvodne zmierňovalo výšku východnej fasády funkcionalistickej stavby (**foto VI. 1P**). Až na uvedený výraznejší nedostatok možno považovať siluetu sídla dodnes za zachovanú a v hmotách i výškach celkovo vyváženú.

G.1.7. Strešná krajina

Na základe doterajších výskumov možno predpokladať, že sa pôvodná strešná krajina – tvar striech a krytina - čiastočne zmenili až v priebehu 18. stor. Staršie sedlové strechy – pravdepodobne s typickou spišskou podlomenicou - pri širších objektoch (doložené pamiatkovým výskumom napr. v kanónii č. 2 a 6), zložené z 3 sedlových striech, kolmých na uličnú líniu, radených paralelne vedľa seba, sa postupne (v priebehu 18. stor.) zmenili na valbové, alebo manzardové, poskytujúce lepšie možnosti na prípadné využitie podkrovia. V súvislosti s uvedenou zmenou tvaru striech došlo k výraznej zmene strešnej krajiny – aj v počte, tvare a uplatnení výtvarnej výzdoby (sgrafito) komínov v nadstrešnej rovine. Počet komínov zredukovali uplatnením zberných komínových telies a ich sgrafitovú výzdobu (kanónia č. 6) maximálne zredukovali na niekoľko jednoduchých ríms a úpravu komínovej hlavy – zachované v „ kaplánke „ – č.8 (**foto IX. 1, 2**).

Baroková strešná krajina PR Spišská Kapitula bola charakteristická sedlovou valbovou a manzardovou strechou (v niektorých prípadoch uplatnenou až na prelome 19. a 20. stor.) so šindľovou strešnou krytinou. Manzardovú, šidlom krytú strechu mal ešte v roku 1964 aj hospodársky objekt so skleníkom. Strešná krajina (s výnimkou funkcionalistickej budovy učiteľského ústavu) si zväčša zachovala jednotnú mäkkú farebnosť na dynamicky tvarovanej hmote striech s prevažujúcim typom používanej šindľovej krytiny, výraznejšie narúšanú spočiatku výnimočne v priebehu 1. pol. 20. stor., keď sa začala na časti objektov postupne uplatňovať zrejme finančne dostupnejšia AZC krytina, plech, alebo v lepšom prípade nevýrazná pálená krytina. Staršia pálená krytina sa na dosiaľ skúmaných objektoch (**vid' časť E3**) nepotvrdila s výnimkou Kaplnky Zápoľských, čo je v tejto súvislosti skôr pravidlom (**foto: 1,d,e**) najmä v objektoch, ktoré prešli obnovou v 2. pol. 19. stor.. Na tomto objekte je farebne glazovaná krytina doložená historickou fotodokumentáciou ešte v 1. pol. 20. stor. (v tom čase už neúplná). Šindľovú krytinu na opevnení dokladajú i historické fotografické zábery (**foto: 1. b, c** ;) i viaceré fotozábery z 50. a 60. rokov 20. stor. uložené v Archíve PÚ SR v Bratislave.

Nežiaducim prvkom vo vývoji strešnej krajiny Spišskej Kapituly – okrem cudzorodých a nepochopených tvarových odrôd manzardovej strechy - sú novodobé strešné krytiny – najmä bitúmenové (**foto II. 3P, 4; IV. 4L**);, ale napr. aj typ krytiny použitý na streche hospodárskeho objektu kanónie č. 17 – vyznačujúci sa nevhodnou farebnosťou, výrazným dezénom, farbou i hmotnosťou (hrúbkou) materiál (**foto III. 4P**).

G.1.8. Architektonické, umelecko-historické a výtvarné hodnoty objektov pamiatkového územia

Napriek svojmu neodškriepiteľnému kultúrno-historickému významu nebol historický stavebný fond Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula z hľadiska architektonického a umeleckohistorického dostatočne komplexne preskúmaný ešte pred nenávratným zánikom svojím spôsobom unikátnych časti celého komplexu a zrejme ani archívne materiály vo väzbe na uvedené výskumy nie sú dostatočne prebádané a známe.

Dominantou sídla je románsko-gotický prepoštský Kostol sv. Martina , vystavaný v rokoch 1245-1275 vedľa staršej rotundy a cintorína. Podľa najnovšej literatúry ho možno pokladať za tzv. vlastnícky typ kostola – v súvislosti s pobytom Kolomana - syna Ondreja II. na Spišskom hrade v čase založenia chrámu. Gotická prestavba, zachovávajúca značnú časť románskeho chrámu, začala zrejme už za prepošta Stocka v 2. tretine 15. stor. s ukončením k roku 1478. Predstavovala dispozičnú zmenu 3-lodia na halový priestor, zachovaný dodnes. V čase vzniku románskej stavby však tento chrám spolu s kostolom v Bíni patril medzi najvýznamnejšie stavebné diela realizované na našom území – zrejme prvé celozaklenuté sakrálne architektúry na území Slovenska (**foto I. A,B**).

Budova prepoštstva – dnes súčasť biskupskej rezidencie – bola postavená začiatkom 13. stor. - zakrátko po vzniku cirkevného centra Spiša Spišského prepoštstva. Architektonicko -historický výskum v roku 1973 potvrdil vo východnej polovici južného krídla biskupského sídla existenciu románskeho paláca s rozmermi 15,4 x 10 m, dodnes tvoriaceho neorganickú súčasť dispozície barokového komplexu. Prepoštský palác mal vstup zo západnej a južnej strany a jeho severný obvod bol (podľa teoretickej rekonštrukcie) súčasťou hradby zo 14. stor. Rozsah a výšku románskeho paláca dokladá aj nález SV nárožia z travertínových kvádrov na poschodí, v suteréne dispozičný 1-priestor so špaletou vstupu z travertínových kvádrov prekrytého mladšou klenbou.

Stredoveké rozšírenie o južný trakt – v čase dostavby pohrebnej Kaplnky Zápoľských ku goticky rozostavanému Kostolu sv. Martina - potvrdil nález staršieho objektu pred východnou časťou južnej fasády biskupstva v hĺbke 37 – 93 cm pod dnešnou niveletou. Po neskororenesančnej dostavbe loggie a úprave prepoštstva r. 1616 budovu ešte barokovo-klasicisticky upravili do dnešnej podoby v poslednej štvrtine 18. – zač. 19. stor. v súvislosti s oficiálnym ustanovením biskupstva v roku 1773.

Do barokovej vývojovej etapy možno zaradiť i vznik pravidelnej záhrady s terasovito usporiadaným terénom a hlavným vstupom cez tzv. Hodinovú vežu a s väzbou na nádvorie biskupskej rezidencie typickým murovaným plotom s drevenými výplňami a schodiskom vyrovnávajúcim výškový rozdiel medzi oboma parcelami. Ku schodisku patrila – dodnes zachovaná – vínna pivnica, prístupná z priestoru pred schodiskom, ktorej jednopodlažná nadstavba sa nezachovala (**foto I -A, IV. 1,2**).

Po prístavbe Kaplnky Zápoľských postavili z podnetu tejto rodiny v r. 1510 v blízkosti kostola starobinec (hospital) ako odškodné za poskytnuté miesto na výstavbu pohrebnej kaplnky. Tento objekt prestavali r. 1647 na jezuitské kolégium a gymnázium - budovu s dvomi vnútornými dvormi. Začiatkom 19. stor. rozšírili existujúcu budovu pre potreby seminára o ďalšie krídlo a v rokoch 1932 -1934 postavili pre potreby učiteľského ústavu dnešnú funkcionalistickú 3-podlažnú budovu pri ktorej zobytnili a dispozične pripojili aj podkrovie bývalého seminára. Celý dnešný komplex zaberá okrem včlenenej staršej zástavby i celú plochu ovocného sadu, pôvodne susediaceho zo západnej strany s kanóniou č. 14 (**foto II – 1**).

Kanonické domy – každý na samostatnej parcele - majú dodnes viac-či

menej zachované stredoveké jadro s renesančnou a barokovou prestavbou, ktoré im vtlačili dnešnú podobu.

Najcennejšia z nich je kanónia č. 2 v ktorej sa ako v jedinej zachovala autentická (zrejme na staršom, zatiaľ nedoskúmanom základe) neskorostredoveká dispozičná i materiállová podoba – vrátane vykurovacieho systému kuchyne s neskôr upravovaným ohniskom a kamenným tvaroslovím. Stavbu možno pripísať huti podieľajúcej sa na gotickej prestavbe Kostola sv. Martina. Neskororenesančná adaptácia kanónie za osvieteného kanonika Solčányiho v roku 1657 obohatila interiér o viceré architektonické články, profilované trámové stropy a dvojfarebnú sgrafitovú výzdobu fasád s maľovanými slnečnými hodinami a pôvodne aj polychrómovaným kamenným erbom vlastníka. Barokové rozšírenie kanónie spolu so sýpkou a hospodárskym zázemím je datované rokom 1743-1748 (**E. 3.9., foto III – 1, L; V - 4**) .

Neskorostredoveké jadro sa potvrdilo aj v kanónii č. 4, 5 a v dispozičnom fragmente aj v č. 6 na severnej strane sídla (**E. 3. 5., 8. a 10.; foto II – 2, 3, 4 ; III – 1 a 4 L**). Každá z týchto kanónii prešla aj ďalšími dispozičnými úpravami – v 17. stor. po dobudovaní súvislého opevnenia, umožňujúceho investovať do obnovy a modernizácie vrátane istého luxusu v uplatnení výtvarnej výzdoby interiéru. V podkroví kanónie č. 6 sa zachovali ranobarokové komíny so sgrafitovou výzdobou dokladajúcou typické zastrešenie združenou sedlovou strechou, akú mala v tom istom čase i kanónia č. 2. Kanónie mali už v renesančnej vývojovej etape klasické zloženie zástavby parciel v rámci ktorého sa dostali neobytné priestory do paralelne pristavaných užších objektov - v tomto prostredí len výnimočne zaklenutých a vtiahnutých do dispozície v podobe prejazdu (kanónia č. 4, 15 ; **foto II – 4 P ; VIII – 1 L**). Na južnej strane sídla sa stredoveké jadro potvrdilo v kanónii č. 15 a 17 (**E. 3.4. a 6.**), avšak predpokladať ho možno aj v budove kanónie č. 14 (západný objekt) a nemožno ho vylúčiť ani v kanónii č. 16 (**foto III – 2, P**).

V období baroka, v ktorom prešli všetky kanónie určitým stupňom modernizácie, dostavali – zrejme do západnej časti pozemku kanónie č. 7 a do časti biskupskej záhrady neskororenesančnú, neskôr barokovo rozšírenú a dispozične upravenú budovu tzv. kapláňky (č. 8). Kanóniu č. 7 , prestavanú podľa údajov v roku 1874 – možno spolu so zástavbou parcely pokladať v minulosti tiež prinajmenšom za stredovekú súčasť urbanistickej kompozície sídla – zatiaľ však bez možnosti overenia výskumom. Týka sa to takisto kanónie č. 14 a 16.

Na prvý pohľad azda najväčšou zmenou prešli fasády kanónii – v priebehu 17. a najmä v 18. stor. obohatené plastikami patrónov v nikách, alebo do pieskovca vytesanými erbami vtedajších majiteľov (č. 2, 3, 5, 15, 16, 17, foto II. III.).

K obdobiu barokových úprav kanónii koncom 17. a v 1. pol. 18. stor. sa svojou výnimočnosťou z hľadiska výskytu na našom území zaraďuje pôvodne barokovo komponovaná záhrada kanónie č. 17, ktorej kompletnú výzdobu vnútorných stien hradbového múra a murovanej ohrady iluzívnou maľbou architektúry a priehľadov v nej do fiktívnej krajiny zachytil pamiatkový výskum v roku 1974 (**E.3.3 foto VIII. 4 P**). Zanikla až pri stavebnej obnove kanónie v 80. rokoch 20. stor., napriek ojedinelosti výskytu na území Slovenska sa zrejme nepočítalo s jej obnovou.

Do polovice 20. stor. bol stavebný fond Spišskej Kapituly – až na nevhodnú úpravu uličného interiéru travertínovou dlažbou, kockami a napokon asfaltom bez ohľadu na pôvodnú niveletu cesty k portálom vstupov do kanónii, ako aj puristickú obnovu Kostola sv. Martina s jeho okolím (1873-1889) – zachovaný s výraznou mierou autenticity v materiáli aj konštrukciách. Po polovici 20. stor., keď sa stal z

veľkej časti súčasťou bytového fondu Spišského Podhradja, ale i za uplynulých 15 rokov, sa v dôsledku adaptácií na nové využitie pri ktorých neboli dostatočne

rešpektované usmernenia v prospech ochrany originálu sa miera autenticity v niektorých objektoch výraznejšie znížila (zásahy do dispozície, nevhodný výber materiálov, odstránenie časti hospodárskej zástavby - bez riadneho zdokumentovania a pod.).

G.1.9. Prehľad archeologických nálezísk

1. Archeologické nálezisko za hranicou PR – navrhnuté na zápis do ÚZPF:

Podstatná časť časového vývojového úseku Spišskej Kapituly patrí založeniu Spišského prepoštvstva spolu s kapitulou na konci 12. stor. a jej ďalšia paralelná existencia so skôr založeným (11. stor.) kláštorným komplexom benediktínov (cistericiánov ?) zasväteným sv. Martinovi, situovaným západne od Spišskej Kapituly na priestranstve s historickým miestopisným názvom Pažica. Napriek nadregionálnemu významu nebola tomuto miestu dosiaľ venovaná náležitá pozornosť z hľadiska ochrany a prezentácie nálezov archeologického výskumu uskutočneného v roku 1973 (**E. 3. 2., E. 5. 22**).

Archeologickým výskumom odkrytý jedinečný opevnený stavebný komplex, nepochybne súvisiaci s kláštorom sv. Martina, bol opevnený múrom z lomového kameňa (travertínu) širokého 100-130 cm a vysokého pôvodne pravdepodobne najmenej 200 cm. Predpokladaný vstup do areálu z južnej alebo východnej strany bol neidentifikovateľný vzhľadom na negatívnu stopu muriva v teréne.

V opevnenom areáli lichobežníkového pôdorysu s rozmermi 57x94x76x86 m sa potvrdil nález viacerých stavieb, založených na skalnom podloží s využitím jeho prirodzených vyhlbenín upravených na nadstavanie lomovým travertínovým murivom s ílovitým pojivom. Areál obsahoval v JZ časti vyčlenený kláštorný komplex pozostávajúci z radu na seba nadväzujúcich priestorov, ktoré možno interpretovať ako dormitória, skriptória, kapitulnú sieň, refektória a kuchyňu s komorou. Priorov dom bol situovaný ako solitér v JV kúte cirkevného okruhu. Jeho prot'ajškom na severnej strane bolo baptistéria, ktorého identifikáciu okrem vlastného zariadenia podporuje bezprostredná blízkosť studne. Voľný priestor na JZ strane v opevnení tvorila rajská záhrada s ambitom (torzo dlažby na západnej strane dormitára s celkovou plochou 850 m²).

V južnej časti areálu sa nachádzal kostol – pre veriacich zrejme prístupný na južnej strane lode v opevnení. Sakrálny objekt obsahoval okrem lomového kameňa aj masívny travertínový kríž s rozšírenými horizontálnymi ramenami a fragmentom kruhovej nádržky (lavabo či svätenička). Dispozícia objektu s polkruhovou apsidou obsahovala ešte suterénny priestor (azda pohrebnú kaplnku 6,6 x 4,5 x 2,2 m). Obdĺžnikovú stavbu však mohli využívať aj ako vyučovací priestor bohoslovcov. Samostatná uzatvorená časť kláštora zaberala plochu cca 2000 m², ktorá patrila zrejme k prvej etape výstavby kláštora.

Medzi východným múrom kláštora a východným múrom celého opevnenia boli situované viaceré objekty tvoriace jeho zázemie. Vzhľadom na poslanie kláštora možno ich časť považovať za zariadenie hospitalu, prípadne aj školy, v južnej polohe boli remeselnícke dielne.

Výnimočný stavebný komplex, dokladajúci počiatky kresťanstva, vzdelanosti a kultúry na severovýchodnom Slovensku, je datovaný na základe pamiatok hmotnej kultúry a použitej stavebnej techniky do 11. storočia.

Tieto pozoruhodné archeologické objavy v bezprostrednej blízkosti PR,

objasňujúce historické súvislosti vzniku samotnej PR Spišská Kapitula, zaraďujú toto územie do kategórie archeologických nálezísk vytipovaných na zápis do ÚZPF .

2. Archeologické nálezisko – územie PR:

Východne od kláštora - v priestore dnešnej Kapituly - bol súčasne funkčný cintorín s kaplnkou postavenou medzi polovicou 11. stor. a rokom 1273. Kláštorný komplex – resp. niektoré jeho stavby existovali a boli funkčné ešte v 14. stor., V JV časti areálu postavili v tom čase z lomového travertínu a pieskovca ešte väčší reprezentačný objekt 14 x 7,5 m so SJ osou. Tieto stavby sa už dávajú do súvislosti s činnosťou mladšej Kapituly ako kontinuálneho nástupcu kláštora sv. Martina. Všetky objekty definitívne zanikli v 1. pol. 15. stor.

V roku 1973 sa uskutočnil archeologický výskum v intraviláne Kapituly – v priestore medzi Kostolom sv. Martina a biskupskou rezidenciou, zameraný na zistenie polohy cintorína a kaplnky k staršiemu kláštornému komplexu. Priniesol cenné poznatky o situovaní Kaplnky P. Márie, postavenej medzi pol. 11. a časom výstavby Kostola sv. Martina na cintoríne funkčnom asi do roku 1781.

Archeologická sonda, vedená SJ smerom pred západnou polovicou južnej fasády biskupského paláca potvrdila nález koruny muriva kruhovej stavby s priemerom 460 cm, postavenej z lomového travertínu. Úsek pôvodného muriva v dĺžke 260 cm, nachádzajúceho sa 20 cm pod dnešnou niveletou terénu, mal šírku 105 cm. V interiéri rotundy bolo 5-8 cm hrubá vrstva žltého ílu na čiernej zemine bez nálezov, vyplňajúcej terénne nerovnosti až po kamenné podlažie. V priestore okolo rotundy – v sonde vedenej až do priestoru okolo Hornej brány, boli hroby v hĺbke 68 – 132 cm pod dnešným terénom, datované na základe mincí do 17. stor. Časť hrobov prekryvali oporné piliere južnej fasády biskupského paláca. Súčasťou nálezu bolo zistenie úpravy terénu po zániku rotundy drobným lomovým travertínom (foto XI.).

V priestore veže Hornej brány sa zachoval 23 cm pod dnešnou niveletou pozostatok úpravy podlahy zo 16. stor. Tvorila ju 12 cm hrubá vrstva maltovej mazaniny, pod ňou 3-5 cm vrstva žltého ílu (zrejme lôžko pod mazaninou) na čiernej zemine premiešanej kamením, vyrovnávajúcej terén až po skalné podlažie v hĺbke 110 cm. Založenie veže s bránou v opevnení siahalo do hĺbky 60 cm tohto terénu.

Výskyt starších dlažieb sa v sonde nepotvrdil – až na dva kamene pri severnom murive veže v hĺbke 23 cm pod dnešnou niveletou, po ktoré siahala aj omietková úprava muriva – na základe keramických nálezov datované do 2. pol. 16. stor. Archeologickým nálezom preukázaná úprava terénu a komunikácie na území PR po odstránení rotundy a cintorína, ktorú v podstate prezentuje i axonometrické zobrazenie sídla z roku 1840, je cenným vodítkom pri rozhodovaní o budúcom urbanistickom riešení i dnešnej, súdobej materiálnej úprave povrchov uličného interiéru.

Celý priestor na najvyššom bode Kapituly okolo Kostola sv. Martina a príľahlých objektov – biskupskej rezidencie a staršieho opevnenia je archeologickým náleziskom, kde sa pod dnešnou dlažbou a terénnou úpravou príľahlých plôch oprávnenne predpokladajú aj ďalšie dôkazy o staršej stredovekej zástavbe.

Vzhľadom na už čiastočne známy urbanisticko-historický vývoj sídla možno predpokladať možnosť ďalších významných archeologických nálezov aj v priestore pokračujúcej komunikácie smerom k Dolnej bráne – týkajúcich sa najmä napojenia územia s kanóniami na opevnenú akropolu pred vznikom dnešného fortifikačného systému okolo celej PR. Významné nálezy, ktoré by pomohli objasniť zatiaľ

nedostatočne overený spôsob stredovekej zástavby parciel v tomto výnimočnom sídle, možno očakávať aj pri jednotlivých kanóniach, najmä v častiach susediacich s ulicou. Nevyhnutným predpokladom na ochranu oprávnenne očakávaných archeologických nálezov – hnutelných i nehnuteľných – je preto dôsledné sledovanie

zemných prác na celom území PR, požadovanie a realizovanie predstihových – záchranných archeologických výskumov.

G.1.10 Historická zeleň

K obdobiu barokových úprav kanónií koncom 17. a v 1. pol. 18. stor. sa svojou výnimočnosťou z hľadiska výskytu na našom území zaraďuje pôvodne barokovo komponovaná záhrada kanónie č. 17 s kompletnou výzdobou vnútorných stien hradbového múra a murovanej ohrady iluzívnou maľbou architektúry a priehľadov v nej do fiktívnej krajiny. V origináli sa zachovala až do „pamiatkovej obnovy“ v 70. /80. rokoch 20. stor. a jej podobu z uvedeného časového úseku zachytil v roku 1974 realizovaný umelecko-historický výskum (**E.3.3., foto VIII. 4 pravý**). Iluzívna maľba na hradbách Spišskej Kapituly je ojedinelým, doteraz známym, dokumentom výmaľby fortifikačnej architektúry na Slovensku i takto vytvorenej záhrady slúžiacej na náboženské rozjímanie. Zo záhrady, ku ktorej patrila i náročná bašta v baroku upravená na altánok, je jeden z najkrajších pohľadov na Spišský hrad a okolitú krajinu.

V 2. pol. 19. stor. ideovo doplnili v duchu druhého rokoka iluzívnu výmaľbu v záhrade výmaľbou hlavnej obytnej časti kanónie obrazmi krajinárskych výjavov podľa neskorobarokových predlôh – maliarska výzdoba záhradného priestoru tak prechádza do interiéru v ktorom vytvára ilúziu prírody. Pri obnove kanónie v 80. rokoch 20. stor. nebola iluzívna výmaľba priestoru obnovená a plocha záhrady bola sadovnícky upravená na spôsob pravidelnej záhrady s predĺžením výsadby aj priestor patriaci pôvodne k zastavanému hospodárskemu dvoru (**príloha 1.**).

Do barokovej vývojovej etapy sídla možno zaradiť i vznik pravidelnej záhrady s terasovito usporiadaným terénom a hlavným vstupom cez tzv. Hodinovú vežu s väzbou na nádvorie biskupskej rezidencie typickým murovaným plotom s drevenými výplňami. Južná terasa bola priamo napojená na dvor biskupského paláca a tvorila ju konkávne-konvexná podmurovka s centrálne situovaným schodiskom – ktoré sa zachovalo dodnes aj keď v dezolátnom stave (**foto VII. 2, VIII. 2,3,4**). Celá plocha záhrady je zanedbaná, sadovnícky neupravená, zachovala si však ovocný sad v severnej polovici plochy; staršie riešenie zachytáva historická veduta z roku 1840 (**príloha 1.; foto VIII. 2, 3**).

Nádvorie biskupskej rezidencie sadovnícky upravili v 90. rokoch 20. stor. novotvarom s voľnou väzbou na historicky doloženú úpravu z 1. pol. 19. stor. (**príloha 1., 2. 11; foto IV. 1, 2,**). Z plôch s výsadbou v pravidelnom členení plochy sa čiastočne zachovala záhrada pred západnou fasádou biskupskej rezidencie avšak so zmenenou skladbou – z úžitkovo-okrasnej na úžitkovú a sadovú záhradu.

Z pôvodnej sadovníckej úpravy, spolu s typom výsadby, sa okrem biskupskej záhrady zachoval len ovocný sad v kanónii č. 16 a ohradou vyčlenené, sadovnícky upravené plochy v strednej, hospodárskej časti parciel kanónií č. 4 a 5. Nepatrné zvyšky sadov sa nachádzajú i v ukončení parciel na severnej strane sídla (**foto VII. 1,2,3**), kde sú plochy, pôvodne vyhradené úžitkovým záhradám a ovocným sdom, zväčša neupravené, nevyužívané systematicky, alebo v štádiu obnovy so zatiaľ nevyjasnenou koncepciou, alebo plochy neupravené, zatrávnené po odstránení hospodárskej zástavby, devastované (kanónia 2, **14 ; foto VI. 1, 2**).

Priestor okolo Kostola sv. Martina a celá šírka ulice až po Dolnú bránu mala

v minulosti dlažbu siahajúcu po odkvapové chodníky, či dláždené plochy pred fasádou, bez zatrávnenia – len so stromoradiťmi, vysadeným pravdepodobne v 1. tretine 19. stor. po oboch stranách komunikácie. Výnimkou bola len kanónia č. 4, ktorej zatrávnené plochy pred južnou, hlavnou fasádou boli od verejného priestoru oddelené murovaným pilierovým plotom s drevenými výplňami. Krátky zatrávnený úsek bol aj pred východným úsekom južnej fasády kanónie č. 2 – po cisterny vedľa

Dolnej brány (príloha 1). Dnešný vzhľad verejných priestranstiev v sídle je, po úprave terénu celého uličného interiéru v 1. pol. 20. stor., dôsledkom akceptácie stavu dlhodobého zanedbania, resp. nedostatočného udržiavania a nevyužívania peších komunikácií s postupným samovoľným zatrávnením (foto IX. 3, 4; X. 1, 2). V 19. stor. - v období doloženom v historických grafických materiáloch (príloha 1., 2.) sa nenachádzali sadovnícky upravené plochy ani v priestore okolo kostola a medzi seminárom a biskupskou rezidenciou – až na dvojicu stromov po stranách stĺpa so sochou sv. Jána Nepomuckého a pred výklenkom v západnom múre opevnenia.

Po obnove kanónií v 90. rokoch 20. a začiatkom 21. stor. dochádza k postupnej sadovníckej obnove vnútorných priestorov parciel – zväčša však formou novotvaru – na miestach, kde sa pôvodne takáto úprava neuplatňovala (kanónie č. 3 – 7). Čiastočná zmena funkčnej náplne objektov ovplyvnila príklon k sadovníckej úprave najmä pôvodne dláždených predných dvorov – vo väzbe na funkciu objektu i pravidelným novotvarom (kanónia č. 15, **foto VIII. 1.**)

G.2. Pamiatky histórie

Historická architektúra a jej výtvarné súčasti sú späté s činnosťou Spišskej kapituly a pôsobením významných osobností z radov prepoštov a kanonikov, zapojených aj do politického diania v súdobom Uhorsku – v súvislosti s diplomatickým poslaním. Možno ich teda považovať i za pamiatky histórie, ktoré si zasluhujú pozornosť a prezentáciu i v tomto smere.

G.3. Vodné plochy

Na území PR sa pôvodne nevyskytovali vodné plochy ani vodné toky, nie sú teda preň charakteristické, preto ani nie je žiaduce ich v tomto prostredí umelo vytvárať.

Po obnove kanónií na severnej strane sídla v 90. rokoch 20. stor. bola v rámci úprav vnútorného dvora kanónie č. 3 s novou – rekreačnou funkčnou náplňou vytvorená v trávnom poraste malá, plytká, nepravidelná vodná plocha – ako doplnok k drevenej besiedke.

G.4. Súpis pôvodných názvov ulíc a námestí

Ako vyplýva z historickej Katastrálnej mapy Spišskej Kapituly z roku 1869 jediná ulica tohto sídla nemala svoj názov. Z faktu, že v celom sídle nebolo okrem tejto viacej ulíc, logicky vyplýva aj absencia jej pomenovania, ktorým by sa odlišovala od ostatných. Pomenovanie – ul. Dukelských hrdinov – dostala až po II. svet. vojne, keď bola Kapitula administratívne i funkčne (bytový fond) začlenená do Spišského Podhradia (1949), čím sa stala súčasťou jeho uličnej siete.

V súčasnosti – po majetkovej reštitúcii sídla - evidujeme pôvodný stav bez názvu ulice s uvedením lokality a čísla domu (ako vo vidieckych sídlach), čo je v súlade s historickou situáciou aj podľa katastrálnej mapy a parcelného protokolu z roku 1869.

H. Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany

H.1 Zachovanie urbanisticko-historických hodnôt štruktúry územia

Pamiatkové územie – Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula je jedinečným historickým urbanistickým súborom, ktorý spolu so Spišským hradom a Spišským

Podhradím vytvoril neopakovateľný urbanistický celok prezentujúci v dominantnom postavení cirkevnú a svetskú moc územne prepojenú poddanským mestečkom. Napriek určitým urbanistickým a stavebným zásahom do územia si zachovali dobre čitateľnú štruktúru, ktorá sa vytvorila postupnou zástavbou parciel do začiatku 19. stor. zväčša v konkrétnej podobe, alebo vo výraznej stope, umožňujúcej rekonštrukciu jeho historických hodnôt. Platí to najmä pre Spišskú Kapitolu so zväčša zachovanou štruktúrou parciel a základným stavebným fondom, ktorého jadro sa sformovalo do konca 18. stor.

H. 2 Zachovanie architektonických a kultúrno-historických hodnôt prvkov

K urbanistickým a architektonickým hodnotám pamiatkového územia i jednotlivých jeho architektur sa teda jednoznačne priradujú hodnoty historické – významové v rámci dejinných udalostí. Nemalý význam má i hodnota veku včítane doteraz neprezentovaných archeologických nálezov / rotunda v areáli PR a kláštor na Pažici / i vlastná katedrála radená do románskeho obdobia. Neprerušené osídlenie lokality jej historické i slohové premeny na základe adície a vrstvenia hodnôt sú súčasne i studnicou poznania o vývoji kultúry v danom regióne. Spišská Kapitol je súčasne i symbolom kresťanskej kultúry na našom území. Kapitol od svojho vzniku bola dôveryhodným miestom z ktorého sa kultúra šírila po celé stáročia do širokého okolia. Nie je preto náhodné, že kultúrno historické hodnoty Spišskej Kapitol spolu so Spišským hradom a ostatnými pamiatkami v ich okolí boli medzi prvými zo Slovensku, ktoré medzinárodné fórum ICOMOS ocenilo v roku 1993 zápisom do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

1.3 Zachovanie hodnôt kontextuálnej kultúrnej krajiny okolia

Mimoriadny kultúrny význam tohto Spišského regiónu je nutné pripísať i doteraz patrične nezhodnotenej cieľavedomej tvorbe kultúrnej krajiny v okolí pamiatkovej rezervácie. Urbanizácia historických sídiel v okolí bola regulovaná na základe urbanizačných osí už v stredoveku, pre urbanizáciu boli využívané najvýhodnejšie strategické pozície s prehľadom celého údolia po prirodzené horizonty.. Ide o zámerné spolupôsobenie reliéfnych horizontov a dominánt. Pri tvorbe kultúrnej krajiny bola uplatnená zrejme analógia a kresťanská symbolika vychádzajúca s Jeruzalemského prototypu. Takýto archetyp otvoreného symbolického priestoru obsahuje predovšetkým lokalita na Pažici. Z hľadiska historickej kultúrnej krajiny je pozoruhodná i neskoršia krajnotvorba súvisiaca s výstavbou panských sídiel - kaštieľov v širšom okolí. Ich orientácia smerovala vždy k symbolickému Spišskému hradu. Cieľavedomá v barokovom období bola i výstavba miestnej komunikačnej siete od kaštieľov k hradu i ich vzájomné prepojenie komunikáciami lemovanými hodnotnou alejovou výsadbou zelene. Baroková kultúrna krajina Spiša je viacerými renomovanými autormi porovnávaná k významu juhočeskej barokovej krajiny (PhDr. Líbal – dlhoročný prezident českého

ICOMOS, Doc. Ing. Tomaško, riaditeľ Arboreta Mlyňany). Nastolený problém je potrebné naďalej skúmať a vyhodnocovať. Nenarušenie týchto jedinečných symbolických a kultúrno - historických hodnôt je potrebné zakotviť do priemetu pre následnú územno plánovaciu dokumentáciu. v ktorej by mali byť zakotvené podmienky pre ochranu hodnôt kultúrnej krajiny.

H .1.4.Zachovanie umelecko-historických hodnôt prvkov

Spišská Kapitula bola od počiatku svojho vzniku aj významným kultúrno-spoločenským centrom sústreďujúcim najvyššiu vzdelanosť svojej doby a s ňou súvisiace hodnoty literárne a výtvarné. Súviseli nepochybne s miestnou skriptorskou dielňou, ale najmä s knižnicou pri biskupskom sídle, ktorú budovali ešte počas stredoveku prepošti i niektorí kanonici. Pamiatkovej obnove tejto časti kultúrneho dedičstva venuje jej súčasný vlastník zvýšenú pozornosť v podobe zabezpečenia odborného reštaurátorského ošetrovania najvzácnejších exemplárov. V tomto smere by však bola náležitá väčšia podpora štátu vzhľadom na finančnú náročnosť záchranu a všeobecnú kultúrno-spoločenskú hodnotu týchto pamiatok.

Podstatnou časťou chráneného kultúrneho dedičstva je v tomto sídle architektonická tvorba a s ňou bezprostredne súvisiaca sochárska a maliarska výzdoba interiérov – sústredená predovšetkým v Kostole sv. Martina, ale výraznejšie zastúpená aj v profánnej časti architektúry – v kanóniach a biskupskom sídle – nie však v plnom rozsahu prebádaná, zdokumentovaná a pri obnove rešpektovaná.

V budúcnosti bude potrebné viac pozornosti venovať architektonicko-historickému a umelecko-historickému i archeologickému doskúmaniu tejto časti pamiatkového fondu a následne dôraznejšie žiadať dodržiavanie schválených návrhov na ochranu a komplexnú obnovu jednotlivých objektov pred ich obnovou.

H.1.5. Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezísk.

Archeologické náleziská sú zdrojmi širokej pramennej základne materiálnej kultúry – t. j. hnutelných archeologických nálezov, ktoré sa po zdokumentovaní a vedeckom spracovaní dostávajú prevažne do expozícií múzeí. Ide o predmety dennej potreby človeka, ako sú nádoby, pracovné nástroje, detské hračky a pod., ktoré vytvárali jednotlivci i skupiny remeselníkov /hrnčiarov, kováčov/ pre seba, ale aj na objednávku – predaj a obchod. Mnohé z týchto úžitkových predmetov predstavujú výrobky vysokej remeselnej zručnosti. Osobitými dokladmi činnosti na hranici umeleckých remesiel sú výrobky kachliarov. Nádobkové, ale predovšetkým komorové kachlice neglazované i s glazúrou, bohato zdobené figurálnymi, rastlinnými a architektonickými motívmi predstavujú nenahraditeľné pamiatkové i kultúrne hodnoty a dokumentujú dobový štýl jednotlivých spoločenských vrstiev. Všetok tento nálezový materiál vytvára naše kultúrne dedičstvo, ktoré si musíme chrániť.

Na archeologických náleziskách sa však nachádzajú aj nehnuteľné nálezy, akými sú napr. fragmenty konštrukcií zaniknutých stavieb – profánnych aj sakrálnych, budovaných z rozdielnych materiálov /z dreva, resp. murovaných z kameňa či tehál/. Na základe typológie pôdorysov v kombinácii s datovateľným nálezovým materiálom sa aj vďaka vedeckému archeologickému bádaniu rozširuje naše poznanie napr. v oblasti dosiaľ nedostatočne objasneného stavebno-historického a urbanistického vývoja sídla. Správne interpretované archeologické pramene veľakrát korigujú pramene písomné, podliehajúce i rôznym tendenčným a spoločenským vplyvom príp. sklízali do faktografie.

I. Prílohy urbanisticko-historického výskumu

G.1.8.1 Objekty NKP

Tab. 1

Č. ÚZKP	Názov objektu	Adresa	Parcelné č.	Súpisné č.
781/0	kanónia	Spišská Kapitula č. 2	1694	654
780/0	kanónia	Spišská Kapitula č. 3	1698	655
779/0	kanónia	Spišská Kapitula č. 4	1699	579
778/0	kanónia	Spišská Kapitula č. 5	1702	657
3060/0	kanónia	Spišská Kapitula č. 6	1703	658
777/0	kanónia	Spišská Kapitula č. 7	1706	659
776/0	kapláňka	Spišská Kapitula č. 8	1707	660
2371/1	biskupský palác	Spišská Kapitula č. 9	1712,1715	661
2371/2	skleník (hosp. budova)	Spišská Kapitula č. 9	1712	661
2371/3	park	Spišská Kapitula č. 9	1709,1711 1714	661
770/1	brána opevnenia	Spišská Kapitula č.10	1716	
770/2	brána opevnenia	Spišská Kapitula - V	1726	
770/3	múr hradbový	Spišská Kapitula - JZ	1718-1725	
770/4	múr hradbový –	Spišská Kapitula SV-S	1692 - 1696 1700/1-2, 1701 1704, 1705 1709 -1712 1714, 1790	
782/0	kostol	Spišská Kapitula č.11	1717	
771/0	kňazský seminár	Spišská Kapitula č.12 (č. 13)	1718	669
775/1	kanónia	Spišská Kapitula č.14	1719	671
775/2	budova hospodár.	Spišská Kapitula č.14	1719	671

Č. ÚZKP	Názov objektu	Adresa	Parcelné č.	Súpisné č.
774/0	kanónia	Spišská Kapitula č.15	1720	672
773/0	kanónia	Spišská Kapitula č.16	1721 1722	673
772/0	kanónia	Spišská Kapitula č.17	1723 1724, 1725	674
3059/0	zvonica	Spišská Kapitula č.18	1708	966
797/1-2	Socha na stĺpe – sv. Ján Nepomucký	Priestranstvo medzi kňaz. seminárom a Kostolom sv. Martina.	1790	

Objekty zapísané v ÚZPF nachádzajúce sa za hranicou PR Tab. 2

Č. ÚZKP	Názov objektu	Adresa	Parcelné č.	Súpisné č.
794/0	kaplnka	Pažica	2016	
795/0	kaplnka	Pažica	2017	

G.1.8.3. Objekty vytipované na zápis do ÚZPF Tab. 3

Parcelné č.	Č. domu	Adresa	Názov objektu	Dôvod zápisu
1727.		JV predpolie hradbového múru	bastión	súčasť hist. opevnenia
1694.	654/2	Spišská Kapitula č. 2	hospodársky objekt a rumpálová studňa	súčasť hist. zástavby parc.
1699.	656/4	Spišská Kapitula č. 4	stodola a rumpálová studňa	súčasť hist. zástavby parc.
1702/1.	657/5	Spišská Kapitula č. 5	stodola, hosp. objekt a rumpálová studňa	súčasť hist. zástavby parc.
1703	658/6	Spišská Kapitula č. 6	stodola a sýpka	súčasť hist. zástavby parc.
1712	661/9	Spišská Kapitula č. 9	rumpálová studňa a murovaná zahĺbená studňa vo dvore, vínna pivnica	súčasť hist. zástavby parc.

Parcelné č.	Č. domu	Adresa	Názov objektu	Dôvod zápisu
1719	671/14	Spišská Kapitula č. 14	hosp. objekt a rumpálová studňa	súčasť hist. zástavby parc.
1720	672/15	Spišská Kapitula č.15	sýpka a rumpálová studňa	súčasť hist. zástavby parc.
1721	673/16	Spišská Kapitula č.16	čeladník	súčasť hist. zástavby parc.
1723	674/17	Spišská Kapitula č.17	čeladník	súčasť hist. zástavby parc.
1791.		výklenok v záp. úseku opevnenia pri veľkej bráne	kamenná socha sv. Jána Nepomuckého	súčasť hist. opevnenia
2016, 2017.		Pažica	archeologické náleziško	hist. väzby na kapitulu

G.1.8.4. Objekty dotvárajúce historické prostredie Tab. 4

Parcelné č.	Č. domu	Adresa	Názov objektu	Požiadavka na zmenu
1699.	656/4	Kapitula č.4	obnovená kam. ohrada záhrady,	
1702/1-2	657/5	Kapitula č.5	obnovená kam. ohrada záhrady	

G.1.8.5. Objekty ktoré nie sú v pamiatkovom prostredí rušivé Tab. 5

Parcelné č.	Č. domu	Adresa	Názov objektu	Požiadavka na zmenu
1698.	655/3	Kapitula č.3	hosp. objekt, kamenná ohrada, drobná architektúra	strecha, krytina
1702/1-2	657/5	Kapitula č.5	hosp. objekt pri západ. parcelačnom múre - novostavba	
1703.	658/6	Kapitula č.6	západné obytné krídlo - novostavba	strecha, krytina
1706	659/7	Kapitula č.7	východné hosp. krídlo	strecha, krytina
1727.		Levočská cesta	dom	strecha, krytina, fasády

Parcelné č.	Č. domu	Adresa	Názov objektu	Požiadavka na zmenu
1718.	669/12	Kapitula č.12	kňaz. Seminár - východ.funkcionalist. prístavba	výška, hmota – eliminácia farebnosťou fasád, dostavbou susednej parcely – kanónie č. 14.

I. 1.1. Zoznam textových príloh

Historické mapy, veduty a vyobrazenia:

1. E. 4.1 Spišská Kapitula – axonometrické zobrazenie zo 40. rokov 19. stor., M 1:864. Originál uložený vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach (65,3 x 46,5 cm), arch. č. RO 1349.
2. E.4.2. Katastrálna mapa Spišskej Kapituly a parcelný protokol z roku 1869, GKÚ Bratislava Sp 212.
3. Reprodukcia rytiny zobrazujúca západný pohľad na Spišskú Kapitulu – z Pažice. Vasárnapi Ujság, 1861. Archív PÚSR č. neg. 75193.
4. Západné priečelie kapitulského Kostola sv. Martina a úprava okolitého terénu. Kresba V. Myskovszkého uverejnená v „Ország-Világ“ v roku 1880. Archív PÚSR č. neg. 6818.
- 5.-9 Grafická príloha k vyhodnoteniu krajinárskych hodnôt štruktúr, prevzatá z materiálu cit. v E.1.6.
10. Spišská Kapitula a Spišské Podhradie. Prvé vojenské mapovanie územia Spišskej stolice v rokoch 1769 - 1771, M 1:14 400. Hadtorténeti Intézet és Múzeum, Terképtár, Budapešť.
11. Nádvorie biskupskej rezidencie s panorámatickým pohľadom na krajinu so Spišským hradom. V prednom pláne oplotenie barokovej záhrady. 1. pol. 19. stor. (repro).

I.1.2. Zoznam výkresov

Rozbor pamiatkových hodnôt a priestorov územia:

- 1.2.1. Výkres etáp a rozbor urbanistického a stavebného vývoja sídla M 1:1000
- 1.2.2. Výkres rozboru pamiatkových hodnôt a priestorov územia M 1:1000
- 1.2.3. Výkres slohovej analýzy objektov M 1:1000
- 1.2.4 Výkres stavebno-technického stavu objektov M 1:1000

I.1.3. Zoznam fotodokumentácie

Fotodokumentácia súčasného stavu sídla bola vyhotovená v letných a jesenných mesiacoch roku 2004 digitálnou formou, ktorá bude v origináli a vo väčšom rozsahu uchovaná na CD nosiči. Autorkou fotodokumentácie je PhDr. N.

Urbanová. Historická fotodokumentácia je prevzatá z fotografického fondu Archívu PÚ SR v Bratislave.

Fotozábery sú usporiadané do celkov v súlade s obsahovým členením textu na jednotlivých stránkach z ktorých každá je označená rímskou číslicou – celkove 10 strán značených I. - X. Na každej stránke sú 4 dvojice záberov arabskou číslicou 1.- 4. a opísané v poradí: ľavý záber (L), pravý záber (P), stredný záber (S).

- 1. Historické zábery:** (Fotoarchív PÚ SR Bratislava)
 - a – L.** Kňazský seminár pred rozšírením a prestavbou, 20. roky 20. stor.
Pohľad z nástupného priestoru za Kostolom sv. Martina, stav po prestavbe zač. 19. stor.
 - a – P.** Kňazský seminár – pohľad z juhu, 20. roky 20. stor.
 - b - L.** Západný pohľad na Kapitolu – 20. roky 20. stor.
 - b - P.** Južná cestná komunikácia s časťou hradobného múra a bašou so šindľovou krytinou, 20. roky 20. stor.
 - c - L.** Západný pohľad z Pažice - 20. roky 20. stor.
 - d -** Západná vstupná brána pre dopravu a južné priečelie Kaplnky Zápoľských s farebnou, glazovanou krytinou, stav z roku 1927.
 - e - L.** Celkový pohľad na hradobný múr a Kostol sv. Martina zo západu, pohľadnica z 20. rokov 20. stor.
 - e - P.** Pohľad zo západu – pol. 20. stor.
- 2. Panoramatický pohľad na Kapitolu a Podhradie zo Spišského hradu (reprodukcia)** – situácia v 90. rokoch 20. stor.
 - I.**
 - A** – Celkový pohľad na sídlo zo západnej strany.
 - B** - Pohľad na sídlo z Pažice a pohľad z rázcestia do Baldoviec na Pažicu – archeologické nálezisko.
 - C** - Východná časť opevnenia s bastiónom a Dolná brána.
 - II.**
 - 1.** - Kňazský seminár a priestranstvo medzi ním a kňaziskom Kostola sv. Martina.
 - 2.** - Prechod medzi priestorom okolo Kostola sv. Martina a horným, západným koncom kapitulskej ulice.
Hodinová veža – vstup do parku pri biskupskej rezidencii
 - 3.** - Kapitulska ulica s kanóniou č. 8 – 7 – 6 (priečelia).
 - 4.** - Kapitulska ulica s kanóniou č. 5 – 3 (priečelie kanónie. kanónie č. 4 je medzi nimi zasunuté).
 - III.**
 - 1.** - Kapitulska ulica s kanóniou č. 3 – 2 a priestor okolo Dolnej brány s múrom kanónie č. 17.
 - 2.** - Kapitulska ulička - kanónia č. 16, kanónie č. 15 - 14 (priečelia).
 - IV.**
 - 1.** - Pohľad zo severnej strany do nádvorja biskupskej rezidencie v pravom zábere smerom k borovicovému lesíku na Pažici.
 - 2.** - Hospodárske objekty biskupskej rezidencie na severnom konci parcely – v línii opevnenia

3. - Parcelačný múr medzi biskupskou rezidenciou a kanóniou č.7-8 pohľad z dvora kanónie č. 7, na pravom zábere ruina hospodárskeho krídla kanónie č. 8.
 4. - Východné dvorové krídlo kanónie č. 7 po obnove a prestavbe s bitúmenovou krytinou.
Na pravom zábere pohľad zo záhrady biskupskej rezidencie na ohradu kanónie č.8 a obytné krídlo kanónie č. 7.
- V.**
1. - Západný pohľad na kanóniu č. 7 – 8 a tehlovú upravovanú parcelačný múr – zo záhrady biskupskej rezidencie.
 2. - Vnútorne priestory parciel kanónií č. 3-4 s novou úpravou priestoru.
Na pravom zábere chodník prepájajúci kanóniu č. 2- 4 s cintorínom za východnou hradbou.
 3. - Úprava vnútrodvorových priestorov kanónie č. 3 – po obnove a adaptácii v 90. rokoch 20. stor. - priestor je doplnený nepôvodnou drobnou architektúrou a jazierkom.
 4. - Severné ukončenie hospodárskej časti kanónie č. 2 – v štádiu obnovy, na pravom zábere vyústenie pôvodného priechodu do záhrad kanónie.
- VI.**
1. - Vnútrodvorový priestor kanónie č. 14 – priestor pri južnej hradbe a parcelačná línia po oboch stranách s hospodárskymi objektami susedných parciel – vpravo hmota funkcionalistickej stavby pôvodne učiteľského ústavu, dnes kňazský seminár.
- VI.**
2. - Vnútrodvorový priestor kanónie č 14 – severná strana, na ľavom zábere s netradične centrálnou situovanou zástavbou je rumpálová studňa, za ňou v pohľade sypanec kanónie č. 15 v línii parcelačného múra.
 3. - Vnútrodvorový priestor kanónie č. 15 – s hospodárskym objektom a sypancom, na pravom zábere parcelačný múr so starším sekundárnym prepojením s dvorom kanónie č. 14.
 4. - Vnútrodvorový priestor kanónie č. 4 po adaptácii a zmene funkčného využitia na penzión pre zostarnutých kňazov.
V ľavom zábere rumpálová studňa, za ňou zachovaný priestor priechodu vedľa parcelačného múra, ktorého súčasťou je sýpka kanónie č. 3.
Na pravom zábere severné ukončenie hospodárskeho dvora so zvyškom hospodárskeho krídla a humnom – za obnoveným oplotením vnútornej záhrady.
- VII.**
1. - Parcelačné múry :
na ľavom zábere východný múr kanónie č. 15 s rumpálovou studňou, na pravom zábere východný múr medzi pôvodne barokovou záhradou biskupskej rezidencie a kanóniou č. 7.
 2. - Na ľavom zábere západný múr a podmurovka terénnej terasy medzi dvorom biskupstva a jeho záhradou. Múr s drevenou výplňou - typický pre Kapitolu od 18. stor.
Na pravej strane – altánok v biskupskej záhrade, vystavaný s použitím bašty v opevnení

3. - Napojenie parcelačných múrov na severné opevnenie, na pravom zábere vstup do cintorína.
 4. - Vstup do cintorína z východnej strany – pôvodný vstup, na pravom zábere múr opevnenia s baštou z priestoru cintorína. Stopa po vzĺnavej vlhkosti – po obnove s použitím cementu.
- VIII.**
1. - Vnútrodvorový priestor kanónie č. 15 – (reštaurácia a hotel - Kolping) Súčasná úprava priestoru dvora pravidelne komponovanou záhradou ako novotvar na mieste dvora a úžitkovej záhrady.
 2. Vnútorňý priestor záhrady biskupskej rezidencie.
 3. - Pozostatok barokového schodiska v biskupskej záhrade, na pravom zábere altánok s poslednou terasou záhrady – ovocného sadu - pôvodné využitie a riešenie – doložené z 19. stor.
 4. - Pohľad zo záhrady na budovu biskupstva.
Na pravom zábere výkres z arch. výskumu (E.3.2) záhrady kanónie č. 17 s nákresom iluzívnej architektúry na obvodovom múre.
- IX.**
1. - Strešná krajina – s panorámou okolia - severná strana sídla.
 2. - Strešná krajina s východnou panorámou (Spišský hrad). Kontrast šindľových striech s AZC krytinou na kanónii č. 14.
 3. - Dlažby a povrchová úprava vozovky – súčasný stav s dopadom na murivo Kostola sv. Martina – východná strana.
 4. - Nepôvodný sokel a chodník pred hlavnou fasádou kanónie č. 15
15. Nevhodné riešenie spôsobujúce okrem zásahu do tvaroslovia fasády zavlhnutie konštrukcií. Úprava chodníka nepôvodná vo vzťahu k fasáde.
- X.**
1. - Dlažby
Pred kanóniou č. 14 pôvodný typ spišskej dlažby z nepravidelných platní, osadených do zeminy – zrejme s ílovým podložím.
Na ľavom zábere novšia (20. stor.) úprava – vyrovnávajúca terénny svah schodiskom – s použitím pravidelných travertínových kvádrov.
 2. - Zvýšenie nivelety cestnej komunikácie v dôsledku úprav povrchu asfaltom na čadičových kockách – rovnako nevhodných v tomto prostredí (pozostatok úprav v 20. -30. rokoch 20. stor.)
Na ľavom zábere nedôsledný prístup k úprave odkvapového chodníka pred hlavnou fasádou biskupského paláca.
 3. - Na oboch záberoch nevhodná úprava povrchu komunikácie a dôkaz neskorého založenia travertínového chodníka („utopené“ pätky brány o cca 20 - 40 cm, na južnej strane výraznejšie v dôsledku vyrovnávania terénu cesty) mierne klesajúceho južným smerom.
 4. - Nevhodná úprava povrchov v intraviláne sídla – s dôsledkom na stav muriva a omietok v soklovej časti – ukážka vľavo je po obnove kanónie č. 17 v 80. rokoch 20. stor. (betón) a dôsledok obnovy na zač. 20. stor. pôvodnej budovy jezuitského kolégia – dnes seminára.
- XI.**
- Ukážky typu pôvodnej úpravy povrchov komunikácií a priestorov v Kapitule ešte v priebehu 19. stor. - doložené aj na axonometrickom pohľade z roku 1840 (príloha 1).

- XII.**
1. - Vľavo východné krídlo hospodárskej budovy a rumpálová studňa – pohľad z biskupskej záhrady.
Pravý záber – súčasná úprava a využitie záhrady na západnej strane biskupskej rezidencie (pred bývalým skleníkom).
 2. - Vľavo – sadovnícka a terénna úprava priestranstva pred „Hodinovou vežou“ v 1. pol. 20. stor.
V strede – pešia komunikácia v západnej záhrade pred biskupskou rezidenciou, vedúca k západnej bránke opevnenia v tomto úseku hradieb.
Vpravo – prepojenie dvora biskupskej rezidencie so záhradou na východnej parcele. Za bránou vpravo je vstup do pivnice pod terénom dvora.
 3. - Vľavo – súčasná úprava terénu okolo murovaného plota biskupskej záhrady (v porovnaní s obr. 2.Ľ).
Vpravo – súčasný stav vnútrodvorového priestoru funkcionalistickej novostavby bývalého učiteľského ústavu.
 4. - Pohľad na severný úsek hradobného múra z prístupovej cestnej komunikácie prechádzajúcej okolo Kapituly.
- XIII.**
1. - Ľavý záber – domový znak nad vstupom a súčasná úprava priestranstva pred kanóniou č. 3
Vpravo – nevyužívaný terasovitý chodník na južnej strane ulice – pred fasádou kanónie č. 17. Úprava spôsobuje zavlhnutie muriva fasády.
 2. - Vľavo - starší hydrant osadený na južnej strane uličnej línie vedľa kanónie č. 16.
 3. - Stredný záber – nesúrodá úprava chodníka a zvýšená niveleta prístupu k bráne voči pätkám jej kamenného portálu.
 4. - Výtvarné prvky pôsobiace v priestore uličného interiéru – domový znak na priečelí kanónie č. 17.
 5. - Výklenok v západnom opevnení s barokovou sochou sv. Jána Nepomuckého a pôvodným kovaným zábradlím.
 6. - Pieskovcová socha patrónky kanónie č. 3.
 7. - Kamenné reliéfy erbov - majiteľov kanónií.

ZÁSADY OCHRANY, OBNOVY A PREZENTÁCIE HDNÔT ÚZEMIA PAMIATKOVEJ REZERVÁCIE SPIŠSKÁ KAPITULA

A. Vstupné údaje

Zásady ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia sú súčasťou urbanisticko - historického výskumu pamiatkovej rezervácie **SPIŠSKÁ KAPITULA**

Body A1 – A4 sú predmetom textovej správy výskumnej dokumentácie pamiatkového územia, body A, B, C, D, E. (str. 1-5)

A. 5. Zhodnotenie súčasného stavu využitia pamiatkového územia

Porevolučná zmena po roku 1989 priniesla zásadný obrat z hľadiska funkčného využitia MPR SPIŠSKÁ KAPITULA. Objekty – bývalé kanónie i pôvodný učiteľský seminár boli vrátené do vlastníctva rímskokatolíckej cirkvi, ktorá urýchlene pristúpila k pamiatkovej obnove zdevastovaných objektov a ich staro-novému funkčnému využitiu. Za prevládajúcu funkčnú náplň popri sakrálnom využití katedrály je nutné považovať funkciu administratívno - správnu v biskupskom paláci, vzdelávaciu v kňazskom seminári, funkciu ubytovacia pre cirkevných hodnostárov a zamestnancov biskupstva, ako i pre študentov seminára. Nezastupiteľné miesto tu má i charita v rámci domova dôchodcov pre kňazov (kanónie 3 a 4) so všetkými službami pre prestarnutých, ako i príprava školiaceho strediska pre pracovníkov charity (kanónia č.2).

Jediným objektom s využitím pre cestovný ruch je kanónia č.15 tzv. KOLPING, ktorá poskytuje ubytovacie a stravovacie služby pre návštevníkov. Predmetom záujmu tejto organizácie je i kanónia č.14, ktorá ubytovacia časť hotela už rozšírila do jej samostatne situovaného čeladína, susediaceho s kanóniou č. 15.

Celkovo je možné súčasný stav využitia pamiatkového územia hodnotiť za zodpovedajúci kultúrnym hodnotám rezervácie, ako návrat k tradíciám a jedinečnosti tohto pôvodne uzavretého celku – cirkevného komplexu.

Na druhej strane na základe zvýšenej návštevnosti v súvislosti so zápisom SPŠSKEJ KAPITULY ako súčasti Svetového kultúrneho dedičstva „ **Spišský hrad a pamiatky v jeho okolí** „ je potrebné podporiť služby cestovného ruchu a to najmä o informačnú kanceláriu, odbornú sprievodcovskú službu, predaj suvenírov, , odbornej literatúry a verejných WC v niektorom z nevyužitých objektov.

V pamiatkovom území – archeologickej lokalite Pažica, vytipovanej na zápis do ÚZPF, absentuje akákoľvek prezentácia tejto významnej pamiatky. Je potrebné túto pamiatku primerane prezentovať a lokalitu zapojiť do prehliadkovej trasy MPR Spišská Kapitula v rámci pamiatkového územia Svetového kultúrneho dedičstva.

Pre celé územie MPR je nutné pripraviť informačný systém s dostatočnými informáciami o pamiatkovom území i jednotlivých NKP.

V rámci regenerácie územia je nutné dobudovať zodpovedajúce plochy v primeranej dostupnej vzdialenosti pre statickú dopravu a to, ako pre organizované autobusové návštevy ako i pre individuálnu automobilovú návštevnosť.

A. 6. Stav technickej infraštruktúry a jej zariadení

Technická infraštruktúra v MPR Spišská Kapitula je napojená na miestnu sieť .sídla Spišské Podhradie.

A. 6.1. Dopravná sieť

Pamiatková rezervácia je dopravne napojená na jestvujúcu cestnú sieť, Od štátnej cesty je odklonená odbočkou v priestore od Sivej brady formou miestnej dvojprúdovej obojsmernej komunikácie, ktorá bola realizovaná v 19. storočí v priamom dotyku s južným opevnením rezervácie. Táto komunikácia pod rezerváciou prechádza v mestskú dopravnú kostru Spišského Podhradia. a má pokračovanie v priestore historického námestia. V závere námestia sa vracia smerom severným k štátnej ceste Poprad – Prešov, v smere južnom cez Spišské Vlachy smeruje k spojnici Spišská Nová Ves – Košice.

Pôvodná historická cesta obojstranne obostavaná kanóniami spájajúca Dolnú a Hornú bránu opevnenia v interiéri rezervácie slúži v súčasnosti ako obslužná komunikácia s obmedzeným režimom využitia.. Tieto obmedzenia s možnosťou vjazdu dopravnej obsluhy je nutné zachovať. Je potrebné stanoviť nariadením dopravný režim obsluhy. Statická doprava pre bývajúcich v kanónii môže byť zabezpečená v rámci stavebných rezerv a spevnených plôch v jednotlivých kanóniach.. V rámci rezervácie sa počíta so statickou dopravou výlučne formou krátkodobého státia v mieste určenia obsluhy.

Historický dopravný okruh, prechádzajúci aj na východnej strane hradieb rezervácie, bol v nedávnej minulosti porušený uzavretím súkromného pozemku pri Dolnej bráne. Otázkou znovusprístupnenia historického cintorína z vonkajšieho okruhu je nutné po vysporiadaní vlastníckych vzťahov urýchlene doriešiť.

Otvorenou otázkou doposiaľ ostala otázka statickej dopravy pre návštevníkov, ktorá je riešená živelne.

6.2. Rozvody vody

Západná časť Spišského Podhradia a Spišská Kapitula sú napojené na skupinový vodovod Lúčky – Jablonec. V budúcnosti je plánované zachytenie nových prameňov v lokalite Pavlany – Žehra s prívodom nad Spišskú Kapitulu. Pri regenerácii verejných priestorov je potrebné uvažovať s rekonštrukciou rozvodovej siete v rezervácii.

6.3. Kanalizácia

V lokalite je zastaralá kanalizačná sieť prepojená na Spišské Podhradie. Pre obe lokality sa v južnej časti sídla buduje ČOV.

6.4. Plynofikácia

Bola v PR realizovaná v rámci plynofikácie Spišského Podhradia ku ktorému bola administratívne pričlenená v roku 1949.

6.5. Elektrická energia

V dotykovom území rezervácie v lokalite Pažice prechádzajú stožiarové vysoko napäťové rozvody elektrickej energie, ako spoločný zdroj so Spišským Podhradím . Tu je elektrická energia transformovaná a kábelovým rozvodom privedená do rezervácie.

A.6.6. Telefóny

Prepojenie rezervácie je na miestnu sieť - UTO Spišské Podhradie

A.6.7. Káblová televízia

Nebola v PR realizovaná

B. Vyhodnotenie územia z hľadiska pamiatkových hodnôt (Na základe kapitoly H. urbanisticko - historického výskumu)

Pamiatkové územie – Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula je jedinečným historickým urbanistickým súborom, ktorá spolu so Spišským hradom a mestečkom Spišským Podhradím vytvorila neopakovaný urbanistický celok prezentácie cirkevnej a svetskej moci a k ním podriadeného poddanského mestečka Spišského Podhradia.

K urbanistickým a architektonickým hodnotám pamiatkového územia i jednotlivých jeho architektur sa teda jednoznačne priradujú hodnoty historické – významové v rámci dejinných udalostí. Nemalý význam má i hodnota veku včítane doteraz neprezentovaných archeologických nálezov (rotunda v areály MPR a kláštor na Pažici) i vlastná katedrála radená do románskeho obdobia. Neprerušené osídlenie lokality jej historické i slohové premeny na základe adície a vrstvenia hodnôt sú súčasne i studnicou poznania o vývoji kultúry v danom regióne. Spišská Kapitula je súčasne i symbolom kresťanskej kultúry na našom území. Kapitula od svojho vzniku bola dôveryhodným miestom z ktorého sa kultúra šírila po celé stáročia do širokého okolia. Nie je preto náhodné, že kultúrno historické hodnoty Spišskej Kapituly spolu so Spišským hradom a ostatnými pamiatkami v ich okolí boli medzi prvými zo Slovensku, ktoré medzinárodné fórum ICOMOS ocenilo v roku 1993 zápisom do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.

Hodnoty kontextuálnej kultúrnej krajiny okolia

Mimoriadny kultúrny význam tohto Spišského regiónu je nutné pripísať i doteraz patrične nezhodnotenej cieľavedomej tvorbe kultúrnej krajiny v okolí pamiatkovej rezervácie. Urbanizácia historických sídiel v okolí bola regulovaná na základe urbanizačných osí už v stredoveku, pre urbanizáciu boli využívané najvýhodnejšie strategické pozície s prehľadom celého údolia po prirodzené horizonty.. Ide o zámerné spolupôsobenie reliéfnych horizontov a dominánt. Pri tvorbe kultúrnej krajiny bola uplatnená zrejme analógia a kresťanská symbolika vychádzajúca s Jeruzalemského prototypu. Takýto archetyp otvoreného symbolického priestoru obsahuje predovšetkým lokalita na Pažici. Z hľadiska historickej kultúrnej krajiny je pozoruhodná i neskoršia krajínovtvorba súvisiaca s výstavbou panských sídiel - kaštieľov v širšom okolí. Ich orientácia smerovala vždy k symbolickému Spišskému hradu. Cieľavedomá v barokovom období bola i výstavba miestnej komunikačnej siete od kaštieľov k hradu i ich vzájomné prepojenie komunikáciami lemovanými hodnotnou alejovou výsadbou zelene. Baroková kultúrna krajina Spiša je viacerými renomovanými autormi porovnávaná k významu juhočeskej barokovej krajine.

(PhDr. Líbal – dlhoročný prezident českého ICOMOS, Doc. Ing. Tomaško, riaditeľ

Arboréta Mlyňany) Nastolený problém je potrebné naďalej skúmať a vyhodnocovať. Nenarušenie týchto jedinečných symbolických a kultúrno - historických hodnôt je potrebné zakotviť do priemetu pre následnú územno plánovaciú dokumentáciu. v ktorej by mali byť zakotvené podmienky pre ochranu hodnôt kultúrnej krajiny.

C. Zásady ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt pamiatkového územia

C.1 Hlavné zásady urbanisticko-architektonického riešenia pamiatkového územia

Výsledky analýz urbanisticko - historického výskumu, stavebného vývoja a miery zachovania pamiatkového fondu určujú zásadný prístup k regenerácii, obnove a prezentácii pamiatkového územia.

Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula si zachovala do súčasnosti nenarušenú historickú urbanistickú štruktúru, ktorá sa prejavuje v urbanistickom rozvrhu sídla, historickej dopravnej sieti, historickej parcelácii, uzavretí sídla v hradbách, takmer v plnom rozsahu historickom hmotovo-priestorovom riešení, urbanistickej priestorovej kompozícii sídla a jeho vyvrcholení v dominantnej katedrále, autenticite i integrite jednotlivých architektúr. Z uvedeného dôvodu je jediným možným riešením z hľadiska regenerácie sídla pristupovať k pamiatkovej obnove objektov i priestorov formou **sanačnej regenerácie** so zachovaním respektíve prinavrátením - rehabilitovaním pamiatkových hodnôt, zistených exaktným výskumom. Preto u akýchkoľvek stavebných činností ostáva zásadná požiadavka zachovania pôvodnej historickej štruktúry a urbanistickej koncepcie sídla, včítane prinavrátenia už zaniknutých objektov. Ide o znovu postavenie hospodárskych objektov v pôvodnom objeme. (objekty vyznačené ako R – rezervné plochy).

Pri sanačnej regenerácii predovšetkým pôjde o :

- * primerané funkčné využitie územia, rešpektujúce jeho hodnoty a hodnoty pamiatok, ktoré sa na tomto území nachádzajú;
- * zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu vo vzťahu k pamiatkam a hodnotám územia;
- * zachovanie hodnotnej objektovej skladby;
- * zachovanie výškového a hmotovo-priestorového usporiadania objektov, o zachovanie prvkov uličného interiéru a rehabilitáciu zaniknutých charakteristických prvkov;
- * zachovanie charakteristických pohľadov a priehľadov do okolitého krajinného i urbanizovaného prostredia, najmä na dominantný Spišský hrad;
- * zachovanie siluety a panorámy mestskej pamiatkovej rezervácie s dominantou katedrály, systémom obranného opevnenia a charakteristickou siluetou barokových šindľových striech;
- * zachovanie a primeranú prezentáciu archeologických nálezísk a na ich začlenenie do organizmu sídla a príslušného územia;
- * zachovanie, ochranu a regeneráciu historickej zelene a ďalších kultúrnych hodnôt a prírodných hodnôt územia.

C. 2. Zásady zachovania, ochrany, rehabilitácie, regenerácie, obnovy a prezentácie jednotlivých typov štruktúr a prvkov

C.2.1. Zachovanie, ochrana a rehabilitácia čiastočne narušenej) historickej pôdorysnej schémy, verejných priestranstiev a uličných priestorov

Historická urbanistická pôdorysná schéma je takmer dokonale zachovaná výmúč novodobej výstavby pôvodne Učiteľského ústavu dnešný Seminár a demolovaných viacerých hospodárskych objektov v hĺbke parciel kanónií. Dokladom je i priložená katastrálna mapa z r. 1869 a axonometria sídla z roku 1840, ktorá dokumentuje zástavbu Kapitolu v jej vrcholnom – ukončenom vývojovom obraze. Dostatočný dokumentačný materiál poskytujú i jednotlivé realizované pamiatkové výskumy (E.3).

V záujme prinávratenia urbanistických hodnôt a celistvosti historickej štruktúry je potrebné rehabilitovať zaniknuté objekty a na ich mieste vystavať nové zhodné objemy s primeranou funkciou súčasnému využitiu. Z tohto titulu sú v Zásadách vyznačené rezervné plochy s regulatívami pre ich obnovu.

V rámci ochrany pôdorysnej schémy je potrebné okrem stávajúceho stavu objektov chrániť i dopravný systém v rámci rezervácie a to nielen verejných priestorov a komunikácií, ale i charakteristických peších komunikácií, vedených popri parcelačných múroch, ktoré spájali predný dvor pri kanónii so záhradou.

V rámci pamiatkovej obnovy a regenerácie rezervácie je nutné obnoviť komunikáciu obiehajúcu na severnej a východnej strane okolo hradieb a prinavrátiť pôvodný, prirodzený nástup do cintorína z vonkajšej, východnej strany jeho ohrady.

C.2.2. Návrh rehabilitácie verejných priestranstiev a uličného priestoru:

Verejné priestory okolia katedrály i uličný koridor Spišskej Kapitolu svojimi utilitárnymi úpravami realizovanými v priebehu minulého storočia netvorí dôstojnú podnož kultúrnym pamiatkam, ktoré ich obklopujú. Zásadne je potrebné pripraviť urbanisticko–architektonickú štúdiu regenerácie týchto priestorov, bezpodmienečne vychádzajúcu z exaktného vyhodnotenia prostredia, z uplatnenia nových poznatkov a nálezových skutočností odkrytých archeologickým výskumom. Zásadnou požiadavkou na riešenie je zabezpečenie autenticity a integrity riešenia priestorov formou rehabilitácie zaniknutých historických plošných a priestorových úprav i jednotlivých prvkov a detailov, ktoré spolu s obnovenými pamiatkami vytvoria jednotný harmonický celok a prinavrátiť neopakovateľnú identitu prostredia.

Ide predovšetkým o :

- Návrat pôvodnej konfigurácie terénu vychádzajúcej z pôvodnej morfológie, odstránením niekoľkonásobnej povrchovej úpravy vozovky, odstránením neprirodzenej terasovej úpravy okolia kostola, odstránením navážok pri jednotlivých kanóniach, ktoré spôsobili „utopenie“ architektúr a odstránením neprirodzeného priebehu odkvapových chodníkov a terénnych schodov v nich.
- Uplatnenie tradičných dlažobných materiálov nepravidelného tvaru potvrdených archeologickým výskumom, ako náhradu za súčasné povrchové asfaltové úpravy, dláždenie vozovky kockou s vejárovým usporiadaním, rezané pravidelné travertínové platne nevhodné na povrchové terénne úpravy.
- Výrazné zmeny sa premietnu do vnútorného obrazu sídla i z hľadiska zelene. Pôjde predovšetkým o minimalizáciu trávnatých plôch , ktoré sú historickému prostrediu verejných priestranstiev a historických uličných koridorov cudzie.

Pôjde i o likvidáciu náhodilej výsadby solitérov, výmúc pozitívne vyhodnotenej zelene (viď. kapitola C.2.14).

- Regenerácia námestia sa musí odzrkadliť i v obnove a ochrane historických plastík, prvkov malej architektúry i v návrhu dopĺňujúcich prvkov malej architektúry, prvkov osvetlenia, informačného systému a mobiliáru v kontexte s charakterom chránenej urbanistickej štruktúry (viď. kapitola C.2.9).

C.2.3. Zachovanie, ochrana a prezentácia systému opevnenia

Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula ako jediné pamiatkové územie na Slovensku má dôsledne zachovaný v celom obvode obranný systém – hradby, vrátane vstupných brán. Z tohto titulu je potrebné opevnenie považovať za jedinečné a jeho prezentácii venovať zvýšenú pozornosť. Vzhľadom na takmer v plnom rozsahu zachovaný renesančný obranný systém (G.1.2.) je potrebné chrániť a obnovovať jeho jednotnú prezentáciu štrbinových strielni a jeho povrchovej úpravy tenkou hladenou vrstvou omietky vrátane prekrytia jeho koruny s preferenciou šindľovej krytiny (resp. kamenných platní na úseku západného múra s cimburím), ktorá bola na tomto opevnení jediným materiálom, používaným do 20. stor.. Jednoznačne možno vylúčiť úpravu koruny muriva betónovými platňami, ale i dnešná kombinácia prekrytia červenou, či hnedočervenou nerovnorodou pálenou keramickou krytinou časti múrov je historicky neopodstatnená, výskumom nepodložená.

Na základe výskumu hradieb z roku 1973 (Vallašek, Fiala) navrhujeme rozšírenie hranice pamiatkovej rezervácie o územie bývalého bastiónu (parcelné číslo 1727) t. j. južného priestoru pred Dolnou bránou v súčasnosti slúžiaceho ako súkromný pozemok. Výskumom identifikovaný bastión navrhujeme prezentovať tak, ako sa zachoval – s murovanou ohradou v materiáli zhodnom so zachovaným hradobným múrom. Nižšie položenú, podmurovanú, zatravnenu plochu zachovať bez súčasného oplotenia a úžitkových stavieb (foto I. C).

Západnú, stredovekú časť hradieb je potrebné upraviť podľa nálezových skutočností; táto sa od renesančného opevnenia odlišuje zachovaným cimburím. Celý opevňovací systém je potrebné prezentovať formou informačného systému, s vyznačením etáp výstavby i predpokladaného priebehu pôvodného stredovekého opevnenia. V priestore námestia a komunikácie odporúčame v prípade archeologických nálezových skutočností stredoveké ohradenie prezentovať vyložením v pôdorysnej stope v pôvodnej hrúbke múru v materiáli totožnom s kamenným materiálom hradieb..

Je nutné zabezpečiť doskúmanie lokality pri hradbách medzi Dolnou bránou a kanóniou č.2, kde sa nachádzajú dve združené cisterny. V prípade exaktných poznatkov je opodstatnené cisterny sfunkčniť a prezentovať. Kamennú murovanú ohradu, oddeľujúcu tento priestor od verejnej komunikácie, obnoviť rovnakým spôsobom, ako opevnenie – vrátane hladenej omietky a úpravy koruny – šindľom.

C.2.4. Zachovanie, ochrana historickej parcelácie

Spišská Kapitula si zachovala takmer v plnom rozsahu svoju historickú parceláciu, ktorá vychádza z vymedzenia jednotlivých kanónií - smerom ku hradbám, tak, že každý z pozemkov tvoril samostatnú jednotku oddelenú parcelačným múrom, v prednej časti oddelenej hospodárskym objektom, ktorý sa ako dvorné krídlo jednostranne, v niektorých prípadoch i obojstranne pridružoval k hlavnej budove. Väčšina kanónií bola za hospodárskou časťou od záhrad oddelená väčším objektom humna, ktoré malo pôvodne (v prípade existencie tohto

stavu pred ukončením renesančného opevnenia) strategickú úlohu. Toto typické zoskupenie hmôt je potrebné i v budúcnosti zachovať, ako urbanistické i funkčné špecifikum a nevytvárať násilné prepojenia medzi kanóniami. Takéto násilné prepojenie v poslednom období bolo realizované z kanónie č.4 cez č.3 a 2, ako spojnica k historickému cintorínu za opevnením, ako náhrada za vonkajšie prepojenie, ktoré v minulosti zaniklo po pripojení k parcele č. 1689, na ktorej vyrástla neadekvátne architektúra rodinného domu pochybných architektonických kvalít. Oplotenie parcely a jej využitie k súkromným účelom porušilo historickú komunikáciu okolo hradieb. Toto riešenie je potrebné považovať za dočasné do vysporiadania vlastníckych vzťahov .

Všetky zachované murované parcelačné múry je bezpodmienečne nutné chrániť a materiálovo obnovovať v súlade s konkrétnym nálezom (aj s využitím historických prameňov) aj v súlade s úpravou hradobných múrov, vrátane spôsobu úpravy koruny muriva. Nezachované parcelačné múry je nutné obnoviť na základe náleзов a historických prameňov (najmä fotodokumentácie).

Je nutné obnoviť pôvodný vstup do biskupskej záhrady cez hodinovú vežu so znovu osadením pôvodnej kovanej mreže – brány., ktorá bola ako transfér osadená v novom vstupe na cintorín.

Pri obnove kanónie č.2 je nutné obnoviť aj priečny kamenný múr oddeľujúci predný dvor od hospodárskeho, stredného dvora tak, ako to zachytáva veduta z r. 1840 a dokumentácia pamiatkového výskumu (E.3.9.) z roku 1982 keď ešte tento stav existoval.

C.2.5. Zachovanie a ochrana historických dominánt a kompozície výškového zónovania sídla, stručná charakteristika súčasného stavu , odporúčanie zmien.

Urbanistická kompozícia sídla a jej výškové zónovanie vychádza z morfológie terénu, kedy na vrchole terénnej vyvýšeniny, ako protiváha svetskej moci Spišského hradu vyrástla cirkevná dominanta Kostola sv. Martina. Táto zďaleka dominantne ovláda široké okolie a vytvára nádhernú scenériu s okolitým prírodným prostredím i s pozadím panorámy mohutného Spišského hradu. V priamom okolí chrámu sa nachádzajú ďalšie najvýznamnejšie stavby a to areál biskupského paláca a kňazský seminár. Tieto, napriek svojej pôdorysnej rozľahlosti, výškovo nepresahujú 2 – 3 podlažia ukončené manzardovým zastrešením, vytvárajú primeranú podnož chrámu. Ostatné kanónie, radené pozdĺž historickej cesty, sú taktiež dvojpodlažné s manzardovým zastrešením, osadené v klesajúcom teréne až k Dolnej bráne, čím je zabezpečený gradujúci priestorový účinok sídla.

Ohradenie celého areálu jednotnou výškou hradieb, smerom k Spišskému Podhradiu kopírujúcich terén, je ďalšou výraznou charakteristikou sídla. Lokalizácia prevýšených vstupných brán jednoznačne informuje návštevníka o dopravnom vnútro-areálovom systéme východ – západ (o historickej ceste).

Ďalšie objekty sídla sú výškovo podriadené kanóniam, ktorým pôvodne slúžili ako hospodárske zázemie. Ide o jednopodlažné, jednotraktové objekty prekryté pultovým zastrešením. V štruktúre sídla mali na severnej strane zvláštne postavenie rozsiahle humná ukončujúce zástavbu hospodárskych dvorov. Tieto jednopodlažné prevýšené stavby s mohutnou sedlovou strechou vytvárali zo severnej strany výraznú kompozičnú líniu, prejavujúcu sa v siluete sídla. Ich absencia vo viacerých prípadoch ochudobňuje priestorový účinok sídla a je potrebné počítať s ich rehabilitáciou.

Jediným narušením urbanistickej kompozície sídla je výstavba učiteľského ústavu v 30 rokoch 20 storočia. Táto veľkoobjemová, z východnej strany až

päťpodlažná stavba s plochou strechou značne narušuje historickú identitu sídla a nepriaznivo pôsobí najmä v diaľkových pohľadoch zo Spišského hradu.

Z horeuvedenej charakteristiky je nutné pri ďalšej regenerácii sídla zachovať historickú priestorovú gradáciu, rehabilitovať zaniknuté objekty a korigovať nepriaznivé účinky bývalého učiteľského ústavu. Korekcia funkcionalistického objektu by mala pozostávať predovšetkým z farebnej úpravy fasád farebným odtieňom opticky znižujúcim hmotnosť stavby. Výraznejšie v tomto smere pomôže dostavba západného a južného úseku hospodárskeho dvora kanónie č. 16.

Ďalšie úpravy sa dotýkajú zelene v okolí i vo vnútri areálu, tak aby nedochádzalo k prekrytiu siluety a panorámy sídla vzrastlou náletovou zeleňou (viď.C.2.14), ale aj limitov usmerňujúcich stavebné aktivity v kontakte s PR, ktoré musia byť vypovedané v budúcom Ochrannom pásme NKP – Spišský hrad aj konkrétne v súvislosti s dopadom na PR Spišská Kapitula.

C.2.6. Princípy ochrany siluety, panorámy územia v kontexte s krajinou a pohľadových uhlov z jednotlivých dôležitých priestorov pre pamiatkové územie

Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula tvorí v dynamickej krajine Spiša výrazný z diaľky pozorovateľný akcent zo všetkých prístupových komunikácií, zo Spišského Podhradia ako i zo Spišského hradu.. Gradácia hmôt, postupné narastania od mestečka Spišské Podhradie až po jeho vyvrcholenie v dvoj veží katedrály v kontexte s prírodným krajinným zázemím vytvára charakteristickú panorámu a siluetu rezervácie, ktorá je predmetom pamiatkovej ochrany.

Krajinný obraz sídla:

Identifikácia vlastnosti krajinného obrazu a krajinného rázu stredného Spiša-Hornádskej kotliny, „podcelku Podhradská kotlina, lokality Sivej brady a Pažice, Spišskej kapituly, Spišského Podhradia, Spišského hradu a Žehry – Hodkovce (World Heritage) bola podrobne rozpracovaná TU Zvolen na Fakulte ekológie a environmentalistiky B.Štiavnica, Katedre tvorby krajiny, Ing. Petrom Jančúroum a Ing. Ivetou Bohálovou z roku 2000.

Z hľadiska ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva ide o identifikáciu a zachovanie tradičného krajinného rázu a tradičného využitia zeme, čím je udržateľný „genius loci“ územia.. V zmysle tejto štúdie je územie zaradené do typu reliefu ako medzihorská kotlinová krajina, kotlinová pahorkatina, obklopená prevažne vrchovinami. Konfigurácia terénu pozostáva zo 48 % vrchoviny, 36 % podvrchoviny a 16 % pahorkatiny. Vizualne ohraničnie horizontu a pôsobenie krajinných plánov je vymedzené na východe Braniskom, na juhu Medvedími chrbtami - Hnilické vrchy, Volovské vrchy, na západe Medvedie chrpty – Odorica / Spúšťadlo a na severe Levočské vrchy. Za dno kotliny je považované územie v nadmorskej výške 430-650 m n.m. „pričom horizonty dosahujú nadmorskú výšku 618 –1320 m n. m . Takto vymedzené územie tvorí prirodzenú hranicu ochranného pásma územia zapísaného v Svetovom kultúrnom a prírodnom dedičstve. Druhotnú krajinnú štruktúru predstavujú: poľnohospodárska, oráčino - lúčna krajina, prevládajúce makroštruktúry poľnohospodárskych plôch, sústredené sídla na historickom pôdoryse a historické krajinné štruktúry a historické dominanty. Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula predstavuje teda v tomto hodnotení sústredené sídlo na historickom pôdoryse s výraznou štruktúrou a dominantným postavením. V záujme ochrany ide o spolupôsobenie reliefných horizontov a dominantného pôsobenia Kostola sv. Martina.

Vonkajší obraz sídla:

Ochranu vonkajšieho obrazu pamiatkovej rezervácie predstavuje ochrana panorámy sídla a jej spolupôsobenie s dominantou Spišského hradu. V zmysle hore uvedenej štúdie Ing. Jančuru ide najmä o pozorovacie stanoviska panorám z pozícií 1. Stredné hony pri Baldovciach, 2. Nemešany, 3. Ordzovany – Baldovce a celého priebehu severnej cestnej tangenty sídla Spišské Podhradie. V grafickej prílohe sú vyznačené chránené pohľadové uhly na pamiatkové územie v najbližšom okolí s požiadavkou na nezaclonenie pôsobenia charakteristického pohľadu žiadnou výstavbou ani prvkami malej architektúry, cestným označením ani prvkami technickej infraštruktúry.

Vnútorňý obraz sídla:

Ochranu vnútorného obrazu mesta a jeho „génia loci“, zabezpečuje správny prístup k obnove so zachovaním autenticity a integrity sídla. i jednotlivých jeho prvkov počnúc ochranou a obnovou jednotlivých kultúrnych pamiatok cez prinavrátanie historickej konfigurácie terénu priestorov i uličných koridorov, návrat k historickým materiálom i farebnosti sídla. Vnútorňý obraz sídla predstavujú popri verejných priestorov i vlastné vnútroblokové riešenia jednotlivých kanónií a prinavrátanie ich urbanistických i architektonických hodnôt metódami rehabilitácie zaniknutých prvkov. Nemalú úlohu zohrávajú i prvky a plochy zelene, historické prvky výtvarného charakteru a malej architektúry ako i voľba mestského mobiliáru v kontexte s historickým prostredím,

Dial'kové pohľady:

V grafickom spracovaní ochranného pásma Svetového kultúrneho dedičstva musí byť zakotvená ochrana najvýznamnejších vnímateľných panoramatických pohľadov na chránený celok a pôsobenie jeho dominant a urbanistickej štruktúry v kontexte s ochranou kultúrnej krajiny. Vzhľadom k tomu, že ochranné pásmo doposiaľ nebolo legalizované je potrebné k materiálu sa vrátiť a doplniť ho o poznatky z výskumu Ing. Jančuru.

Chránené pohľadové kúžely na pamiatkovú rezerváciu:

Chránené pohľadové kúžely a podmienky regulácie v ich územiach sú zakotvené v ochrane vonkajšieho obrazu sídla. Sú vyznačené v grafickej časti zásad.

Chránené pohľady zo sídla na okolitú kultúrnu krajinu:

K ochrane „génia loci“ sídla patrí i zachovanie kontextu pamiatkovej rezervácie s jej okolím. Dôležitú úlohu pre zachovanie identity majú i stanovené pohľadové kúžely zo sídla na okolie. Ide najmä o optické prepojenie so Spišským hradom, Spišským Podhradím, otvorenú symbolickú kultúrnu krajinu smerujúcu k Sivej Brade a hore uvedené horizonty vymedzujúce chránené územie a jeho ochranné pásmo. Chránené pohľadové uhly z interiéru sú taktiež vyznačené v grafickej dokumentácii zásad. V územiach vyznačených pohľadovými kúželami predovšetkým ide o výškové obmedzenia zástavby, o hmotovo priestorové obmedzenia, neprípustnosť líniových stavieb, ako sú prvky dopravných koridorov, povrchových vedení infraštruktúry, výsadba líniovej vysokokmennej zelene, výrazných prvkov reklamy a pod.

Chránené pohľady – interiér sídla:

Najvýznamnejšie chránené pohľady v interiéri sídla sú vyznačené v grafickej časti. Ide o najvýznamnejšie pohľady v súvislosti s ochranou vnútorného obrazu rezervácie.

C.2.7 Požiadavky na zachovanie charakteru stavebných hmôt v exponovaných polohách a ochrana strešnej roviny ako piatej fasády, komínov a iných prvkov pri využívaní podkrovi (určenie charakteristických typov striech a ich uplatnenie pri regenerácii - možnosti zmien tvarov striech, použitie vikierov, strešných okien, odporúčané materiály na krytinu)

Dnešný, chránený obraz hmotovo - priestorového riešenia Spišskej Kapituly je výslednicou jeho urbanistických, architektonických a slohových premien od stredoveku až do 19. storočia, Výslednicou slohového vrstvenia je harmonický celok so spoločnými typickými znakmi jednotlivých kanónií. Voľne stojace kanónie sú radené pozdĺž oboch strán historického uličného koridoru, pričom ich vzájomné prepojenie pevným oplatením s bránami vytvára súvislú uličnú frontu.

Spoločným znakom väčšiny kanónií je ich dvojpodlažnosť, obdobná tektonika fasád a typické zastrešenie barokovou manzardovou strechou prekrytou šindľovou krytinou. Takmer typizované je i urbanistické usporiadanie jednotlivých kanónií. Kanónie sú doplnené jednopodlažnými hospodárskymi objektmi s pultovými strechami a ukončenie zástavby humnom v rozsahu šírky parcely (príloha 1.).

Charakteristickými sú i dôsledné oddelenia jednotlivých kanónií kamennými parcelačnými múrmi v celej dĺžke parcely až po obvodové obranné opevnenie. Táto typická hmotovo priestorová skladba je predmetom ochrany a v prípade jej narušenia je potrebné ju obnoviť.

Obdobie 20. storočia zaznamenalo jedinú významnú stavebnú činnosť pri výstavbe Učiteľského ústavu v tridsiatych rokoch realizovanú v duchu funkcionalistickej architektúry. Tento objekt svojou objemovou mohutnosťou, výškou a plochostropým zastrešením značne narušil urbanistickú kompozíciu a harmóniu sídla a preto je potrebná korekcia jeho hmoty farebnou úpravou a dostavbou západnej strany parcely kanónie č. 14.

Z hľadiska integrity celku je mimoriadne dôležitá ochrana strešnej krajiny charakterizovaná typickým manzardovým zastrešením so šindľovou krytinou (do 70./80. rokov 20. stor.). Tento charakter bol vo viacerých prípadoch narušený výmenou šindľovej za pálenú krytinu a pri hospodárskych objektoch za bitúmenový typ Tegola. Rehabilitácia strešnej krajiny musí spočívať v postupnom zjednotení prekrytia šindľom s jeho farebnou jednotou. V záujme celku je nutné počítať pri rekonštrukčných a údržbárskych prácach s výmenou krytiny i na hradbách v celom rozsahu pokrytím ich koruny šindľom, na novostavbách s možnosťou použitia pálenej krytiny vo farebnosti a tvare (spôsob kladenia a dezén) šindľa.

V záujme zachovania autenticity obrazu sídla majú svoje miesto i ďalšie prvky strešnej krajiny. Bezpodmienečne je nutné chrániť charakteristické komíny i v prípade, keď stratili svoju funkčnosť. Manzardové strechy sú charakteristické uplatnením strešných vikierov. Ich proporcie a počet v Spišskej Kapitule boli prispôbosené využitiu podkrovia. Súčasné trendy využitia podkrovia za každú cenu priniesli výrazné zmeny do obrazu strešnej krajiny mnohonásobným počtom a neproporčným zväčšovaním vikierov. Tento trend je potrebné obmedziť prípadne zastaviť. Uplatnenie strešných okien v prípade Spišskej Kapituly je však vo výraznom rozpore s ochranou pamiatkových hodnôt tohto sídla vzhľadom na jeho výnimočnosť, preto v budúcnosti treba rátať s úplným zamedzením použitia strešných okien do ulice a v diaľkovo exponovaných pohľadoch.

Plnohodnotné využitie podkrovia prináša i ďalšie negatívne zásahy do pamiatkovej podstaty objektov vo forme zmeny dispozície, nových schodísk a pod. Preto pri každom zámere využitia podkrovia je nutné zodpovedne zvážiť jeho opodstatnenie a dopad na obnovovanú pamiatku, ale i vyvolané zmeny vo

vnútornom i vonkajšom obraze sídla. V prípade nutnosti zväčšenia funkčných plôch kanónie je omnoho efektívnejšia realizácia obnovy zaniknutého stavebného fondu na rezervných plochách. V týchto novostavbách je možné situovať všetky tie prevádzky, ktoré kladú - z hľadiska súčasných stavebných noriem - zvýšené požiadavky na technické riešenie (kuchyne, sklady, kotolne, požiarne schodiská a pod.). Zabezpečenie bezbariérového prístupu, ktorého riešenie nie je v novostavbe problémom, treba v pamiatkovo chránených objektoch riešiť individuálne, na základe výsledkov pamiatkového výskumu, len s optimálnym využitím vhodných novodobých technických vymožeností (napr. na spôsob plošinových výťahov), vždy však s maximálnym ohľadom na zachovanie charakteru zástavby parciel v exponovaných polohách.

C.2.8. Ochrana charakteru tradičnej skladby zástavby

Charakter zástavby je jasne vyjadrený v predchádzajúcej kapitole C.2.7., ktorá je zachovaná v hlavných priestoroch bez narušenia. Zachovanie a ochrana charakteru tradičnej zástavby je prvoradou zásadou ochrany celku. V prípade nových stavieb ide iba o možnosti rehabilitácie historických objemov zaniknutých hospodárskych objektov, ktoré sú vyjadrené v bode C.2.11 – Rezervné plochy.

C.2.9. Ochrana typických prvkov prostredia

Pamiatková ochrana prostredia a identity rezervácie sa týka i všetkých historických prvkov, aj tých, ktoré nie sú chránené priamo zápisom v ÚZPF - ako súčasť architektúr, prípadne ako samostatné zápisné jednotky – výtvarné diela a plastiky. U PR Spišská Kapitula ide o ochranu altánkov, rumpálových studní, plotov záhradok, parcelačných múrov. Tieto historické prvky sú súčasťou identity a spoluvytvárajú jedinečnosť a neopakovateľnosť pamiatkového prostredia.

C. 2.9.1. Zásady osvetlenia - iluminácie historických priestorov a budov, slávnostné a príležitostné osvetlenie, nutné komunikačné osvetlenie (určenie typov a materiálu)

Význam pamiatkovej rezervácie a jej miesto v krajinoobraze i vo večerných a nočných hodinách v budúcnosti predpokladá prípravu a spracovanie svetelno-technického projektu, ktorý vyrieši koncepciu osvetlenia a iluminácie s režimom pre slávnostné i príležitostné osvetlenie sídla i jeho spolupôsobenie s dominantným Spišským hradom a mestským osvetlením Spišského Podhradia.

Svetelný projekt musí počítať s dostatočným osvetlením priebežnej komunikácie v pamiatkovej rezervácii, ilumináciou akcentujúceho kapitúlskeho chrámu, spolupôsobením večerného osvetlenia v rámci interiérov jestvujúcich objektov i príležitostného vnútorného osvetlenia katedrály pri večerných podujatiach. Úlohu pri koncepcii osvetlenia zohráva i rozmiestnenie a typ zelene v okolí i v rámci rezervácie. Prvoradou zásadou pri osvetľovaní historických priestorov ostáva podmienka osvetlenia mäkkými, teplými tónmi. Neprípustné sú studené výbojkové modrasté tóny svetelného spektra. Svetlo – technický projekt v rámci vonkajšieho obrazu musí byť riešený s ohľadom na celok s ohľadom na pamiatkové hodnoty, význam jednotlivých architektúr i primeranú intenzitu svetelnosti zodpovedajúcu súčasným prevádzkovým potrebám.. Spoluautormi takéhoto projektu, popri odborníkovi svetlotechniky, musí byť v každom prípade architekt – pamiatkár a metodik schopný vyhodnotiť hodnoty celku i jednotlivých architektúr, ich významu a potreby akcentácie a prezentácie.

Určenie typu svietidiel – uličného osvetlenia:

V PR boli v minulosti osadené neproporčné historizujúce liatinové osvetľovacie telesá viacerých typov, ktoré uniformovali takmer všetky naše historické jadrá bez rozdielu, či sa tam v čase ich vzniku vôbec nachádzali a či boli kontextuálne k výrazovým prostriedkom daného historického prostredia. Tieto je potrebné odstrániť a nahradiť osvetľovacími telesami konzolovými, umiestnenými na jednotlivých architektúrach tak, aby nepoškodili architektonické detaily. Najvhodnejšie je umiestnenie na nárožiach prípadne pri vstupných bránach.

Ako vzor na výber svietidiel sa odporúča zachovaná historická konzola na biskupskom paláci . Fotodokumentácia je archivovaná na PÚ , Bratislava č.neg. 37910, Foto: Knapík, 1962.

C.2.10.Zásady diferencovaného prístupu pri ochrane, obnove a údržbe objektov na pamiatkovom území :

Prístup k ochrane, obnove a údržbe objektov v pamiatkovom prostredí legislatívne stanovuje Zákon 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu a Vyhláška Ministerstva kultúry SR č. 16 z 12.novembra 2002, ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu..

Podľa § 27 zákona: Základná ochrana kultúrnej pamiatky je súhrn činnosti a opatrení vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržiavanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote a technickému stavu

Podľa § 32 zákona : Obnova kultúrnej pamiatky je súbor špecializovaných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia a rekonštrukcia kultúrnej pamiatky alebo jej časti. Obnova natoľko hodnotného pamiatkového fondu, akým je PR Spišská Kapitula, sa musí uskutočňovať na základe dôkladného pamiatkového výskumu každého objektu s podrobným návrhom na obnovu, ktorý je po schválení príslušným PÚ projektant povinný dodržať v celku aj detailoch riešenia.

Podľa § 29 zákona : Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľnosti zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

Pamiatková rezervácia Spišská Kapitula je územie s uceleným historickým usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok – NKP, popri týchto sa v území nachádzajú i ďalšie hodnotné objekty, ktoré v rámci historicko urbanistického prieskumu boli vytipované na zápis, ako i objekty s menším podielom kultúrno historických hodnôt, ktoré prostredie dotvárajú. Jediným rušivým objektom v rezervácii je bývalý Učiteľský ústav. Vid'. tabuľkové spracovanie v časti prieskumu v bodoch G 2. 8.1-6. Na základe hodnotových kritérií sa pristupuje diferencovane k jednotlivým kategóriám architektúry v prípade zámeru ich obnovy.

Pred započatím každej obnovy v pamiatkovom území je vlastník kultúrnej pamiatky povinný Krajskému pamiatkovému úradu predložiť žiadosť o rozhodnutie k zámeru obnovy. Rozhodnutie si je povinný vyžiadať aj vlastník nehnuteľnosti, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou, ale sa nachádza v pamiatkovom území, alebo v jeho ochrannom pásme. V rozhodnutí Krajský pamiatkový úrad určí podmienky vykonania úprav nehnuteľnosti alebo stavby a to najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti. Pri

novostavbách s dôrazom na zachovanie hmotovej a výrazovej dominancii kanónii ako NKP tvoriacich súčasť najvýznamnejšej časti pamiatkového fondu tohto sídla. Zásady diferencovaného prístupu k ochrane a obnove PF uvádzajú tabuľky urbanisticko-historického výskumu G. 1.8.1 – 6. Zásady v nich vytypovali objekty, ktoré napriek svojmu zápisu v ÚZPF boli narušené nevhodnou úpravou a je nevyhnutná korekcia týchto zásahov.

C.2.11. Rezervné plochy - podmienky a možnosti novej výstavby – funkčné využitie zachovanie prvkov uličného interiéru a rehabilitáciu zaniknutých charakteristických prvkov

Na základe prijatej koncepcie revitalizácie a rehabilitácie pamiatkovej rezervácie formou sanačnej regenerácie boli vytypované plochy pre možnú novú zástavbu iba na tých miestach, kde existovala historická zástavba. Ide predovšetkým o plochy na ktorých stáli hospodárske objekty prislúchajúce k jednotlivým kanóniam. Všeobecne platí, že táto výstavba môže byť realizovaná iba v pôvodných objemoch a pôvodnom pôdorysnom rozsahu. Regulácia novej výstavby sa opiera o pamiatkový výskum a axonometrický pohľad na sídlo, datovaný k roku 1840, ktorý je prílohou týchto zásad znázorňujúci Spišskú Kapitolu v jej vrcholovom a plnofunkčnom období. Vzhľadom na charakter sídla, jeho autenticitu a integritu, je potrebné jeho urbanistický vývoj k polovici 19. storočia považovať v zásade za ukončený, a ďalšie novostavby považovať za neprijateľné. Ohraničenie zástavby - jeho vymedzenie - je zakreslené v grafickej prílohe F2 – Výkres zásad ochrany pamiatkového územia.

Vzhľadom na zmenené životné podmienky je potrebné počítať aj so zmenenou funkčnou náplňou v novo realizovaných objemoch. Tieto budú podriadené novému funkčnému využitiu jednotlivých kanónii, pričom budú slúžiť ako doplnkové priestory - sklady, dielne, prípadne garáže. Nevylučuje sa ani funkcia klubov, administratívy, prípadne i priestory na prechodné ubytovanie a na také funkcie, ktoré by mohli svojimi špecifickými požiadavkami na zmenu dispozície, či neprimeraným zásahom do chránených historických konštrukcií ohroziť ich pamiatkovú podstatu.

R1 - kanónia č.17 – parc.č.1724 – Jednopodlažná stavba pri hradbách v pôdorysnom tvare U na mieste hospodárskej stavby. Zastrešenie klasickou pultovou strechou so spádom do dvora. Bočné krídla zastrešené sedlovou strechou, ku dvoru ukončené valbou. Krytina sa požaduje šindľová. Využitie podkrovia vzhľadom na jednotrakt a malý rozpon sa neodporúča. Funkčné využitie hospodárske - ako dielňa, garáž, hobby miestnosť, alternatívne možnosť využitia na prechodné ubytovanie.

- **R2 - kanónia č.16** – parc.č.1722 - Jednopodlažná stavba v tvare U na pôdoryse bývalého hospodárskeho vybavenia kanónie. Zastrešenie krídiel pri hradbe a parcelačnom múre pultové so spádom do dvora.. Krídlo orientované do záhrady môže byť riešené ako dvojtrakt prekrytý sedlovou strechou. Časti pri parcelačnom múre a hradbách odporúčame využiť k hospodárskym účelom, ako dielňu a garáž. Krídlo orientované do záhrady je možné využiť na apartmánové bývanie v plnohodnotných bunkách s orientáciou obytnej časti do záhrady, s výhľadom na Spišský hrad. V tomto krídle je možné využiť i podkrovia na oddelenú spaciť časť avšak s obmedzenou perforáciou strechy.
- **R3 - kanónia č.15** – parc.č.1720 - Kanónia je po obnove. Dostavbou pri parcelačnom múre a pri hradbách je možné rozšíriť ubytovacie a stravovacie kapacity zariadenia. Dostavba v pôvodnej zástavbe tvaru L môže byť

jednopodlažná v časti pri hradobnom múre s obmedzenou možnosťou využitia podkrovia s výlučnou orientáciou vikierov na severnú stranu do dvora. Preferovaná strešná krytina, tak ako u ostatných dvorových dostavieb – šindel'. V dvorovej časti odporúčame rozšíriť letnú prevádzku stravovacieho zariadenia v exteriéri, prípadne realizovať úpravu na letné kultúrno - spoločenské podujatia (večery poézie, malé javiskové formy, komorné koncerty vážnej hudby, atď.).

- **R4 - kanónia č.14** - parc.č.1719 – v kanónii už bolo čiastočne realizované rozšírenie ubytovacej kapacity spoločného prechodného využitia s kanóniou č.15. Pri hradbách sa navrhuje dostavba v pôvodných objemoch pre hospodárske zázemie t.j. jednopodlažné objekty s klasickým sedlovým zastrešením Prístavba pri parcelačnom múre s pultovým zastrešením môže byť realizovaná ako garáž pre hostí.
- **R5 - biskupský dvor** – parc.č.1711 - V prípade potreby rozšírenia zázemia biskupského paláca je možné v rozsahu pôvodnej zástavby realizovať dostavbu pri hradbách. Táto, na rozdiel od jestvujúceho objektu, by mala byť obmedzená na jedno podlažie s klasickým šindľovým zastrešením.
- **R6 - kanónia č.2** - parc.č.1694 - Dostavbou objemu bývalého humna sa sleduje historický urbanistický koncept súboru stavieb bývalej kanónie. Objekt uzatvárajúci hospodársky dvor v prípade kanónie č.2 môže slúžiť - vzhľadom na plánované využitie kanónie, ako školiaceho pracoviska charity pre spoločenské podujatia – viacúčelová sála s možnosťou audio – vizuálnej prezentácie. Rehabilitovaný objekt svojim objemom s možnosťou vytvorenia veľkopriestoru s otvorením do krovu môže poskytnúť spoločenské zázemie širokému okruhu záujemcov nielen potrebám charity, ale i študentom seminára a občanom mesta Spišského Podhradia.
- **R7 - kanónia č.2** – parc.č.1694 – Jednopodlažná stavba s pultovou strechou pri hradobnom múre na pôvodnom pôdoryse bývalého hospodárskeho objektu môže byť využitá ako samostatné bývanie správcu charity, alternatívne ako ubytovanie školiteľov. Využitie podkrovia vzhľadom na malý rozpon a regulovanú výšku stavby sa neodporúča.
- **R8 - kaplanka č. 8** – parc.č. 1707 – Rezervná plocha bola určená na dostavbu v rozsahu pôvodnej stavby. Bližšie určenie dostavby je zakotvené v návrhu slohovej rekonštrukcie na základe pamiatkového výskumu. Vzhľadom na vhodnosť objektu ako informačného strediska je plocha vhodná na umiestnenie hygienického zariadenia pre návštevníkov PR.
- **R9 - parcela za hradbami č. 1710** – Územie za hradbami bolo určené ako rezervná plocha na statickú dopravu návštevníkov Spišskej Kapituly. Jedná sa o parkovanie autobusov i individuálnych vozidiel. Spevnenie parkovacej plochy sa odporúča formou uloženia pevných prvkov do prírodného podkladu s uplatnením mäkkej modelácie terénu s maximálnou snahou o nenarušenie krajinného rámca pamiatkovej rezervácie.
- **R10 - rezervné plochy – Rz** s požiadavkou na historickú úpravu zelene vid'. grafická príloha a kapitola C.2.14
Ide o: parcelnú plochu 1725 v kanónii č.17,
parcelnú plochu 1709 – č.18 za Hodinovou vežou - biskupskú záhradu.
- **R11 - kanónia č. 3** – parc. č. 1698 - Rezervná plocha určená na dostavbu v rozsahu pôvodnej stavby, určená na rozšírenie funkcie východného dvorového krídla s ktorým musí byť zjednotená vo výške, tvare strechy a jej krytiny.
- **R12 – kanónia č. 14** – parc. č. 1719 – Rezervná plocha určená v rámci rekonštrukcie zástavby parcely na 1-podlažnú stavbu so sedlovou, šindľom krytou strechou, určená ako hospodárske zázemie vo väzbe na príľahlú budovu.

C.2.12. Zásady zachovania, ochrany, obnovy a údržby pamiatkových a výtvarných hodnôt drobnej architektúry a výtvarných diel dotvárajúcich prostredie pamiatkového územia

Základnou zásadou ochrany, obnovy a údržby je uprednostnenie stálej údržby pred komplexnou obnovou, ktorá neraz má negatívny dopad na autenticitu pamiatky. Principiálne je nutné dodržiavať zásadu ochrany „in situ „, čiže zachovania na pôvodnom mieste. Transfer prvku je možný iba v prípade nevyhnutnosti napr. jeho výrazného poškodenia a nahradenia kópiou s následným umiestnením originálu do zbierkového fondu. V prípade reštaurátorských prác je nutné u každého prvku postupovať individuálne, v zmysle §33 zákona 49/2002 Z.z. O ochrane pamiatkového fondu – Reštaurovanie kultúrnej pamiatky a podmienok stanovených Krajským pamiatkovým úradom k zámeru na reštaurovanie.

C.2.13. Zásady zachovania, ochrany, údržby a prezentácie archeologických nálezísk a nálezov

Základnou podmienkou pre zachovanie a ochranu archeologických nálezov a nálezísk dosiaľ nepreskúmaných je zachovanie ich súčasného stavu bez rušivých zásahov až do odborného terénneho archeologického výskumu, bez ktorého v tak významnej lokalite nie je možné uskutočniť žiaden väčší zásah do zeme (viď G.1.9).

V záujme ochrany a zachovania archeologických nálezov – hnutelných i nehnuteľných, ako aj prípadnej následnej prezentácie je potrebný dostatočný časový priestor na realizáciu výskumu a zdokumentovanie nálezových situácií.

V prípade prezentácie AG nálezov „ in situ „ je nevyhnutné ukončiť a vyhodnotiť terénny archeologický výskum a až potom pristúpiť k návrhu, resp. projektu. Spolupráca s autorom výskumu je nevyhnutná kvôli správnej lokalizácii a interpretácii nálezov.

Evidovanými AG náleziskami na území pamiatkovej rezervácie a v jej bezprostrednom okolí v zmysle § 41 zákona 49/2002 Z.z. (t.j. v evidencii AÚ SAV) je lokalita na Pažici – bývalý kláštor a rotunda pri biskupskom paláci. Tieto nálezové skutočnosti je potrebné v budúcnosti prezentovať prostredníctvom podrobnejšieho informačného systému a brožúr. K podobnej prezentácii odporúčame i prípadné ďalšie nálezové situácie, ktoré je možné predpokladať a odkryť pri realizácii terénnych prác súvisiacich s úpravou priestoru v okolí kolegiálneho chrámu a v trase historickej cesty, prechádzajúcej sídlom. Ide o možnosť prezentácie priebehu východnej časti stredovekého opevnenia Kostola sv. Martina a prepoštstva. Pri pozitívnych nálezoch odporúčame v tomto prípade i plošnú prezentáciu priebehu opevnenia s vyznačením východnej brány - v dlažbe.

C.2.14. Zásady zachovania, ochrany, obnovy a údržby historickej zelene

Nezastupiteľné miesto v urbanistickej koncepcii pamiatkového územia Spišskej Kapituly patrí historickej zelene. Východiskovým materiálom na určenie pôvodnej skladby historickej zelene na tomto území je zatiaľ jediný, podrobný mapový podklad - Katastrálna mapa Spišskej kapituly z roku 1869 (E.4.1. a príloha č. 2), ku ktorej sa zachoval podrobný parcelný protokol s uvedením č. parcely, č. domu, menom vlastníka, skladba zástavby s určením funkčného využitia objektov a spôsob využitia ostatných, nezastavaných plôch na parcele s grafickým vyznačením typu základnej druhej skladby (okrasná záhrada, ovocný sad, úžitková záhrada,

les, trávnatá plocha a pod.) vrátane drobnej architektúry. Mapu dopĺňa a spresňuje farebný grafický list – axonometrický pohľad na sídlo z južnej strany, datovaný 1840 (E.4.2., príloha č. 1), takmer identický s údajmi na katastrálnej mape – bez objektov postavených po uvedenom roku.

V súlade s hlavnými zásadami urbanisticko-architektonického riešenia PR, predpokladajúcimi zachovanie celkového historického a urbanistického výrazu súboru, možno uvedené archívne pramene pokladať za optimálne východisko na určenie základných kritérií obnovy zelene a štruktúry porastov vo väzbe na architektúru a urbanizmus pamiatkového územia.

K základným všeobecným kritériám, ktoré treba pri obnove zelene v PR dodržať, patrí:

Zachovanie pôvodnej podĺžnej parcelácie k obdobiu, doloženému uvedenými historickými prameňmi, jasné vymedzenie parciel v celej pôvodnej dĺžke s obnovením parcelačných múrov tam, kde sa už v plnom rozsahu nezachovali – plným omietnutým múrom, alebo kombináciou murovanej konštrukcie s latkovými výplňami.

Na severnej strane sídla zachovať aj pôvodné priečne, funkčné členenie parcely humnami a múrmi (resp. Ich náznakom), vyčleňujúcimi z plochy parcely časť vstupného nádvorja pri kanónii, hospodárskeho dvora v jej strede a v závere parcely úsek záhrady, siahajúcej po hradbu.

V štruktúre členenia a komunikačného prepojenia jednotlivých úsekov parciel rešpektovať, zachovať, resp. obnoviť charakteristické prepojenie severnej záhrady s vnútorným dvorom zastropenou chodbou – koridorom medzi parcelačným múrom a hospodárskym krídlom. Časť konštrukcií sa zachovala, časť pripomínajú dnes nefunkčné (kanónia č. 2) a miestami aj nepochopené konštrukcie (kanónia č. 4) v línii severných obvodových múrov priečne situovaných hospodárskych objektov.

Severné úseky susediacich parciel nie je možné funkčne prepájať – komunikáciami ani štruktúrou výsadby, dodržať samostatnú kompozíciu každej parcely. V týchto polohách nie je vhodné zriaďovanie nových parkových dispozícií, ale uplatnenie tradície v rozhodnutí medzi poľnohospodárskymi a záhradníckymi formami s preferenciou drevín nižšieho vzrastu. Vyššie dreviny, uplatňujúce sa ako solitér, by mali byť výnimkou s ohľadom na chránené pohľady nielen z vnútra dotknutej parcely, či intravilánu sídla, ale i zo vzdialenejších pozícií – mimo hranice PR.

Pri výbere vyšších druhov drevín jednoznačne preferovať domáce, stredoeurópske s vylúčením všeobecne obľúbenej tuje a smreka pichľavého. Z celkovo nízkeho počtu vyšších drevín by mali byť 2/3 domácich listnatých (prípadne introdukovaných, ktoré sa podobajú na pôvodné domáce dreviny) a len 1/3 ihličnatých (borovica, smrek obyčajný). Mimo PR je však zvlášť nutné redukovať výšku drevín kvôli diaľkovým pohľadom na sídlo z okolitej krajiny. Na dodržanie týchto pokynov by bolo potrebné vypracovanie projektu na celé sídlo vrátane bezprostredného okolia – Pažice, už mimo PR, čím by sa predišlo zväčša živelnému situovaniu vysokých drevín bez uvedomenia si dôsledkov v budúcnosti.

Podstatne kratšie parcely na južnej strane sídla riešiť v súlade s rozhodnutím o využití rezervných plôch v rozsahu niekdajších hospodárskych krídiel, ktoré bude limitovať spôsob využitia a tým aj úpravy dnes nezastavanej časti parciel – po múr opevnenia. Týka sa to najmä parciel v strednej časti južnej zástavby sídla (kanónie č. 14, 15), kde boli v prezentovanom časovom horizonte len malé plochy zelene, narozdiel od staršej situácie zástavby parcely dnešného seminára a kanónie č. 16 ,

ktorá mala samostatný dvor a na jeho východnej strane paralelne v celej dĺžke parcely prebiehajúcu ovocnú záhradu.

Na mieste vyznačených rezervných plôch týchto parciel možno do systému zelene zapojiť i dvorové priestory s využitím na oddych s využitím neutrálnych výrazových prostriedkov.

Špecifické požiadavky na úpravu zelene v intraviláne PR, týkajúce sa jednotlivých parciel:

Sadovnícka úprava tzv. Biskupskej záhrady, ktorej zachované dispozičné členenie je dokladom zásahov z konca 18. stor. (baroková záhrada) s neskoršími zásahmi z konca 19. stor. už na prírodno-krajinárskych princípoch idealizovanej prírody s poznačením nekonceptnými zásahmi z 2. polovice 20. stor.

Južná časť bude obnovená v barokovej dispozícii s tromi terasami – vrátane obnovy pôvodnej kamennej podmurovky s centrálne situovaným schodiskom v osi vstupu do altánku (pôvodne bašty v opevnení). V priestorovom usporiadaní porastovej hmoty južná a stredná terasa bude mať pravidelnú schému a kompozičnú väzbu na hodinovú vežu a v nej obnovený vstup z ulice, pričom bude rešpektovať aj sekundárne historizujúce oplotenie s bránou.

Na severnej terase sa zachoval ovocný sad, čo je vo väzbe na zásahy z konca 19. stor. (voľnejšie rozmiestnenie porastov a naturálny habitus drevín) totožné stvárnenie. Prináša však výhodu menšej zelenej hmoty nižších ovocných stromov a tým kompozične výrazne ovplyvní priestor hlavných pohľadových uhlov na PR od severu.

Dvor biskupského paláca podlieha rovnakému princípu ako úpravy dvorov kanónií – možno ho zapojiť do systému zelene stvárnením neutrálnymi výrazovými prostriedkami. V tomto zmysle možno akceptovať už realizovanú úpravu priestoru.

Záhrada na západnej strane biskupského paláca má dnes dispozičné členenie na dve časti, osovo viazané na vstup z cestnej komunikácie na západnej strane. Pôvodne (na axonometrickom pláne z roku 1840) bola osovo komponovaná k dnes nejestvujúcej drevenej stavbe skleníka pri severnom úseku opevnenia. Výsadbou tvorila zrejme zelenina, resp. kvetinové záhony, až v r. 1869 tu bola ovocná záhrada. Dnešné využitie je teda v súlade s historickým riešením.

Okolo oplotenia je výsadba stromov sekundárne zahustená náletmi, čo vytvára v diaľkovom pohľade od severu nežiadúci efekt. Plocha má ostať bez stromových a kríkových drevín.

Pri úprave átrií v budove seminára bude nutné zohľadniť ich funkčné využitie a dispozičné riešenie vstupov s prepojením jednotlivých krídiel budovy cez tieto priestory. V čase vyhotovenia historických grafík mali zrejme spevnený povrch (dlažbu, podobnú dlažbám použitým vo dvoroch kanónií resp. na chodníkoch popri fasádach, nie však z travertínových platní). Klasické usporiadanie zelene v átriách s rozdelením na stredný kríž – bude musieť ustúpiť redukovaným plochám s nízkou zeleňou. V žiadnom prípade však nie dnešným spôsobom – kontajnerovou zeleňou. Platí to i pre úpravu vnútrodvorového priestoru funkcionalistickej prístavby v ktorom sa uplatnili trávnaté plochy len na západných svahovitých úsekoch dvora a na slnečnej severnej strane dvora vedľa vstupov.

Verejné priestranstvo v strede s katedrálou bude obnovené ako námestie s prevahou dláždenia a maximálnou elimináciou trávnatých plôch. Sadovníckym akcentom bude orámovanie podstavca stĺpa so sochou sv. Jána Nepomuckého s dvojicou stromových líp, ktorých primeraná veľkosť bude udržiavaná rezom. Zachovaná bude i skupina briez situovaná pri murovanej ohrade vedľa komunikácie medzi katedrálou a budovou seminára.

Celý uličný interiér, v 19. stor. obojstranne osadený lipovou alejou, ktorej nepatrné torzo je ešte zachované na východnej strane, ostane v zásade bez priestorových prvkov zelene. Po úprave profilu celého priestoru medzi fasádami domov na oboch stranách ulice vo vzťahu k pôvodnej nivelete prahov vo vstupoch do kanónií bude zachovaná len trávnatá plocha, viažuca sa na niektoré mladšie, zväčša klasicistické úpravy fasád kanónií. Trávnatá plocha ostane len pred východnou časťou hlavnej fasády kanónie č. 2 s kamennou ohradou pred cisternami pri opevnení a Dolnej bráne a pred kanóniou č. 4, kde evidujeme trávnaté plochy už v r. 1840. Vyrovnávali uličnú líniu fasád a v prípade kanónie č. 4. bola táto funkcia podporená i murovaným oplotením s drevenou výplňou – plne funkčným ešte v 2. pol. 20. stor. Toto oplatenie bolo potrebné v rámci obnovy rešpektovať; v dnešnej situácii by mala byť jeho línia naznačená nízkym tvarovaným porastom. Všetky ostatné zbytkové plochy zelene (miestami sú to trávou zarastené dlažby) je potrebné z tohto priestoru odstrániť (foto II., III., X. 1,2,).

Pôvodne hodnotný barokový interiér záhrady kanónie č. 17, prechádzajúci iluzívnou maľbou architektúry a priehľadov do okolitej krajiny na vnútornej strane opevnenia a južnej kamennej ohrady, má dnes neutrálnu sadovnícku úpravu, ktorú je možné nahradiť rekonštrukciou pôvodného stavu na základe zachovanej podrobnej dokumentácie z roku 1974 (E 3.3.) Z priestoru záhrady je jeden z exponovaných pohľadov na Spišská hrad.

Na parcele č. 1693, patriacej k majetku Spišskej Kapituly, je vysadená zeleň, prislúchajúca k rodinnému domu na parcele č. 1689 a č.1691. Po právnom vysporiadaní užívateľských vzťahov bude na parcele obnovený pôvodný chodník sprístupňujúci kapitulský cintorín cez vstup z východnej strany, čím sa vyrieši nevhodné vnútorné prepojenie parciel medzi kanóniami č. 4, 3 a č.2. Kovaná brána, prenesená do nového vstupu cintorína, bude znovu osadená vo vstupe do hodinovej veže po prinavrátení jej pôvodnej funkcie. Sadovnícka úprava cintorína je akceptovateľná.

Západná časť parcely č. 1710 na severnej – vonkajšej strane opevnenia PR, ktorú dnes tvorí orná pôda, bude vyčlenená ako rezervná plocha – so spevneným povrchom. Ostatná časť parcely môže mať zachovanú pôvodnú funkciu. Vedľa severného, vonkajšieho okraja opevnenia bude v pokračovaní z parkoviska obnovený chodník vedúci k vstupu do cintorína. Celý priestor pred severným opevnením bude možné len zatrávniť, resp. využívať tradične ako ornú pôdu.

Zatrávnená plocha ostane aj na západnej a južnej vonkajšej strane opevnenia, pred západným vstupom do PR a pred výklenkom so sochou sv. Jána Nepomuckého spolu s vyššou drevinou - vedľa brány v JZ časti opevnenia. Trávnatá plocha ostane aj v priestore medzi južnou fasádou seminára a južným opevnením.

C.2.15.Požiadavky na primerané funkčné využitie územia

V zmenených spoločenských podmienkach po roku 1989 a návratu majetku do vlastníctva cirkvi došlo postupne k obnoveniu pôvodného využitia. Spišská Kapitula je opätovne cirkevným mestečkom s funkčným biskupstvom, chrámom, seminárom a ubytovaním študentov, sociálnym zariadením pre zostarnutých kňazov, bývaním kňazov a profesorov seminára, pre rádové sestry a stredisko prípravy na charitatívnu činnosť. Súčasnú úroveň využitia je celkovo v súlade s historickou funkciou komplexu. Postupná pamiatková obnova objektov v zásade rešpektuje hodnoty pamiatok a je usmerňovaná Krajským pamiatkovým úradom v Prešove.

Z tohto titulu je možné hodnotiť zastúpenie funkcií – administratívno-správnej, vzdelávacej, obytnej a reštauračnej v hotelovom zariadení KOLPING v kanónii

č. 14 a č.15 za adekvátne a proporčné. V doterajšom využití je však citelná absencia obslužných zariadení pre návštevníkov z titulu zvýšenia cestovného ruchu po zapísaní lokality do zoznamu svetového dedičstva. Absentuje najmä zariadenie služieb a informačné centrum. Je nutné doriešiť i otázku statickej dopravy a verejného hygienického zariadenia. Návrh ich lokalizácie je predmetom kapitol C.2.11, C.2.16, C.2.19. Pri lokalizácii funkcií v rámci zástavby jednotlivých parciel je však bezpodmienečne potrebné zohľadniť a aj dôsledne dodržať návrh na obnovu jednotlivých zachovaných historických objektov, vypracovaný na základe ich podrobného pamiatkového výskumu z čoho vyplynie i vhodnosť výberu funkčného využitia pre konkrétny objekt. Všetky funkcie, ktoré by mohli - vzhľadom na požiadavky dnešnej doby – nevhodne zasiahnuť do pamiatkovej podstaty objektu, bude nutné presunúť do novostavieb na rezervných plochách (C.2.11.).

C.2.16.Požiadavky na riešenie dopravy vo vzťahu k ochrane a prezentácii pamiatkových hodnôt územia.

Komunikačná sieť v pamiatkovej rezervácii je dlhodobo stabilizovaná. Miestna dvojsmerná komunikácia, tangentujúca rezerváciu v južnej pozícii, umožňuje nástup Hornou i Dolnou bránou. Táto umožnila vytvorenie pešej zóny v rozsahu celej pamiatkovej rezervácie. Funkčné využitie jednotlivých kanónií i biskupstva si však vyžaduje riešenie obmedzenej obslužnej dopravy ako i potrebu riešenia statickej dopravy pre obyvateľov rezervácie. Riešenie parkovania i garážovanie vozidiel má vytvorené dostatočné podmienky v rámci hospodárskeho príslušenstva jednotlivých kanónií. Areál biskupského paláca má navyše možnosť obnovy vlastného vjazdu v severnom krídle hospodárskej časti z miestnej komunikácie. Otvorená otázka živelného parkovania návštevníkov musí byť vyriešená v územnoplánovacej dokumentácii v súlade s úpravou plochy verejných priestorov, po odstránení nesúrodých vrstiev povrchovej úpravy a po archeologickom výskume. Na základe takto získaných informácií bude možné spresniť spôsob úpravy povrchov verejných priestranstiev aj s ohľadom na vyriešenie málopočetného, obmedzeného živelného parkovania v PR.

Návrh zásad vytýčil v rámci rezervných plôch územie pre stabilné parkovanie autobusov i osobných automobilov s určením podmienok pre ich realizáciu v pozícii severozápadnej pri mestských hradbách. Obmedzené málopočetné parkovanie je možné i na slepej uličke pod Dolnou bránou v pozdĺžnom radení.

Osobitnou otázkou je rehabilitácia historickej komunikačnej trasy na severnej a východnej strane PR, pôvodne napojenej na historickú V-Z dopravnú trasu, dnes na západnej, južnej a časti východnej strany sídla. Tento okruh bol narušený oplotením súkromného pozemku na severnej strane cesty pod Dolnou bránou, čím bol porušený prístup do historického cintorína. Táto úprava vyvolala nevhodné, náhradné riešenie vnútroblokovou komunikáciou. Otázka nápravy tejto situácie je jednou zo základných požiadaviek na urýchléné riešenie.

C.1.17.Zásady pre výber a použitie stavebných materiálov

Výber a použitie materiálov pri obnove architektonických pamiatok v zmysle všeobecne akceptovaných princípov Benátskej charty bude vychádzať z dôsledného poznania hodnôt obnovovanej pamiatky na základe pamiatkového výskumu, možnosti použitia slohovej rekonštrukcie pri obnove na základe exaktného poznania slohových premien, použitých materiálov i konštrukcií.

Základnou zásadou pri každej obnove je maximálna miera ochrany historických konštrukcií i materiálov. V prípade nevyhnutnej výmeny narušených

prvkov je možná ich náhrada kópiou v materiáli zhodnom s originálom.

V pamiatkovej rezervácii Spišská Kapitula vzhľadom na pamiatkové hodnoty a prijatie koncepcie sanačnej regenerácie pre celý komplex je prípustné pri obnove pamiatkových objektov využívať výlučne klasické materiály tradičné v riešenom prostredí. Sú to klasické murovacie materiály, drevené konštrukcie krovov, výplne okien a dverí, drevená šindľová krytina, vápenné omietky fasád, minerálne farbivá.

Táto požiadavka sa netýka technického vybavenia a prípadného riešenia statických porúch, kde sú využiteľné súdobé materiály zabezpečujúce stabilitu a ďalšiu životnosť pamiatky. Pre sanáciu zavlhnutých murív po diagnóze príčin vlhnutia a vylúčení možnosti použitia klasických metód odstránenia vlhkosti sú prípustné i novodobé technologické postupy a materiály.

Pre obnovu fasád platí zásada prvotného výskumu a rozboru omietkových vrstiev v chemicko-technologickom laboratóriu na základe ktorého sa stanoví zloženie príbuzných a zlučiteľných maltovín pre obnovu fasády.

V prípade nálezových skutočností pre reštaurovanie pôjde vždy o individuálny prístup v zmysle schválenej reštaurátorskej dokumentácie.

* Pri rehabilitácii historických priestorov je potrebný návrat k tradičnému historickému materiálu – kameňu z domácich zdrojov (znovu použiť pôvodný materiál, doplniť podobným v rámci regiónu). Pri dláždení sa využijú kamenné nepravidelné veľkoplošné platne (pieskovec - foto X.,1 P a S; XIII. 1L, 3), ako odkvapové chodníky a pre dláždenie prístupových plôch. Komunikácie sa vydláždia kameňom nepravidelného tvaru i menších rozmerov a v nepravidelnom rastrí, avšak s dôrazom na pochôdnosť plochy (ako vodítko vid'. nálezovú situáciu po archeologickom výskume pred biskupskou rezidenciou – foto XI). Materiál ukladať do spevneného podkladu prepúšťajúceho vodu, t. j. bez použitia betónu. Tvar, rozmery materiálu a spôsob ukladania môže ovplyvniť aj budúci nález staršieho riešenia, získaného po odkrytí vrchných vrstiev dnešnej komunikácie. Takto kameňom upravený povrch s vylúčením väčších zatrávnovaných plôch umožní vyriešiť problém živelného parkovania vo vnútri PR (vid' C.2.16)

* Novostavby v zmysle podmienok stanovených v rámci rezervných plôch pre výstavbu, napriek ich hmotovo-priestorovej rehabilitácii nie je možné považovať za pamiatky. Ich materiálové prevedenie je viazané iba v exteriéri v záujme integrálneho pôsobenia súboru budov. I u týchto pôjde o klasické materiály povrchových úprav fasád, o šindľové zastrešenie (resp. o jeho pálenú farebnú „imitáciu“) a o drevené výplne otvorov.

* Vzhľadom na výnimočné postavenie PR Spišská Kapitula medzi ostatnými PR, kvôli pamiatkovým hodnotám, vyjadreným v úvodných statiach Zásad, možno požadovať konzervatívnejší prístup aj pri výbere materiálov na novostavby – preferenciou klasických výrazových prostriedkov, len výnimočne a v doplňujúcej funkcii možno pripustiť ušľachtilé moderné materiály, ktorých estetické pôsobenie bude nasmerované skôr do interiéru. Za neprípustné v pamiatkovej rezervácii je potrebné považovať konštrukcie z plastov, hliníka, betónové dlažobné prvky, pohľadový betón, syntetické omietky a syntetické farbivá.

C.2.18.Zásady pre riešenie infraštruktúry

Vzhľadom na ochranu pamiatkového územia, ale i zvýšené nároky a bezkolíznosť súčasných i budúcich prevádzok sa počíta s rekonštrukciou inžinierskych sietí v rezervácii a s ich prepojením na rekonštruované rozvodové siete v Spišskom Podhradí.

Zásadne je potrebné všetky rozvody viesť podpovrchovo. Jestvujúce povrchové rozvody je nutné odstrániť.

Hlavné rozvodné siete je nutné realizovať pred povrchovými a terénnymi úpravami priestorov i uličnej siete i s realizáciou prípojok, dimenzovaných k potrebám budúceho využitia.

U pamiatkovej rezervácie sa pre budúcnosť uprednostňuje jednocestné vykurovanie elektrickou energiou formou elektrokotolní. Prednostne sa to týka zatiaľ neobnovených, nemodernizovaných objektov s vysokou pamiatkovou hodnotou – kanónie č. 2 , a kanónie č. 14 ako aj tzv. kapláanky – č. 8.

Plynovodné rozvody vzhľadom na nutnosť ich povrchových inštalácií, ako i osadzovanie plynomerov na prístupných miestach v rezervácii je neprijateľné. Z titulu ochrany pamiatok je neprijateľné i normou predpísané osadzovanie elektrických rozvodových skríň na prístupných miestach na fasáde. Je potrebné pri každom zámere obnovy v predstihu požiadať o výnimku z noriem a k ich osadeniu pristupovať individuálne bez narušenia pamiatkových hodnôt.

V rezervácii sa odporúča pri rekonštrukcii inžinierskych sietí súčasne zaviesť káblovú televíziu, čo umožní vylúčenie osadzovania antén na fasádach a strechách. Umiestňovanie týchto je v priestore rezervácie neprijateľné.

V rámci celej PR bude potrebné vyriešiť spôsob požiarnej ochrany – vzhľadom na špecifické podmienky prístupu k objektom vo vnútri parciel vstupmi cez pamiatkovo chránené architektonické súčasti historických objektov, často neprístupných bežne používanou požiarou technikou bez rizika ich poškodenia alebo až zničenia. Najvhodnejším riešením sa z hľadiska súčasných možností javí osadenie sústavy hydrantov vo vnútri parciel, prípadne ich osadenie v potrebnom počte v línii hlavnej komunikácie i v priestore okolo chrámu - ako to bolo riešené už v 1. pol. 20. stor. (foto XIII. 2.), čo nevyklučuje v budúcnosti aj iné, pokrokové riešenia, nevyžadujúce nevhodné zásahy do chráneného PF.

C.2.19.Regenerácia pamiatkového územia a životné prostredie (ovzdušie, zeleň, vodné toky, hlučnosť, domový odpad a jeho likvidácia, verejné hygienické zariadenia).

Pamiatková rezervácia má relatívne nenarušené životné prostredie, ktoré je nutné zachovať a aj pre budúcnosť zaistiť jeho zachovanie vylúčením nevhodných zásahov vo vnútri PR i za jej hranicou.

Regenerácia životného prostredia rezervácie v oblasti ovzdušia, vodné toky, hlučnosť, likvidácia domového odpadu je predmetom širšieho zámeru pre sídelný útvar Spišské Podhradie, ktoré musí byť doriešené jednotným systémom komplexne. Všeobecne možno konštatovať, že tieto faktory neohrozujú pamiatkové hodnoty rezervácie. Oblasť má pomerne čisté ovzdušie. Lokalita je mimo hlučnej dopravnej tepny a likvidácia odpadu je v dostatočnej odstupovej vzdialenosti bez negatívnych vplyvov na pamiatkovú rezerváciu

Pre odvoz odpadu z rezervácie je nutné klásť požiadavku na bezhlučnosť a primeraný užívateľský režim nerušiaci hlavné činnosti cirkevného komplexu.

Zeleň v území pamiatkovej rezervácie je riešená podrobne v kapitole C.2.14.

Otázka verejných hygienických zariadení musí byť vzhľadom na turistický záujem doriešená kompletne v existujúcich objektoch. Tieto služby musí poskytovať zariadenie so stravovacími službami, zariadenie s informačnými službami, pri ktorom je potrebné realizovať dostatočnú kapacitu hygienického vybavenia pre návštevníkov. Odporúčame verejne prístupné hygienické zariadenie lokalizovať do budúcej novostavby hospodárskeho objektu v rámci kanónie č.8, ktorej využitie je z hľadiska dispozície, rozsahu priestorov a situovania v sídle vhodné na informačné centrum a s tým spojené služby cestovného ruchu.

C.2.20. Prezentácia pamiatkového fondu územia

Zápisom Spišskej Kapituly, ako súčasť širšieho územného celku „ Spišský hrad a pamiatky v jeho okolí „ do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva sa táto dostáva do pozornosti medzinárodného odborného fóra. Zvyšuje sa i návštevnosť zahraničnými a domácimi turistami. Na tento záujem je nutné nadviazať i primeraným poskytovaním služieb, dostatkom propagačného materiálu, odbornej literatúry, sprievodcovskou službou i riadnym označením kultúrnych pamiatok. Súčasný stav v oblasti služieb, propagácie a sprístupnenia považujeme za nedostatočný. Priamo v rezervácii je potrebné zriadenie informačného centra. Je potrebné v rozsahu celého zápisu vyznačiť náučnú trasu s dostatočným informačným systémom a zabezpečiť dostatok odborných pracovníkov sprievodcovskej služby. Odbornými seminármi a prednáškami je potrebné aktivizovať a zapojiť miestne obyvateľstvo do projektu regenerácie. a propagácie. Spišská Kapitula má dostatočný potenciál vzdelaných mladých ľudí – seminaristov, ktorí sa po primeranom zaškolení môžu kvalifikovane podieľať na propagácii kultúrno-historických a prírodných hodnôt lokality.

C.2.21. Spolupráca a účasť orgánov, organizácií a samosprávy na regenerácii pamiatkového územia

Spolupráca a účasť orgánov a organizácií ako i samosprávy pri regenerácii pamiatkového územia je legislatívne ukotvená v Zákone o ochrane pamiatkového fondu a v Zákone o obciach a miestnej samospráve.

Správnym orgánom, ktorý v prvom stupni rozhoduje o právach a povinnostiach na úseku ochrany pamiatkového fondu v spišskom regióne je Krajský pamiatkový úrad v Prešove a jeho stredisko v Levoči.. V druhom stupni štátnu správu vykonáva Pamiatkový úrad so sídlom v Bratislave. Krajský pamiatkový úrad spolupracuje so samosprávnymi orgánmi (Samosprávnym krajom a obcami) a poskytuje im odbornú pomoc pri vytváraní podmienok na zachovanie, ochranu, obnovu a správne využívanie pamiatkového fondu .

D. Záver

Zásady boli spracované na základe . Usmernenia Pamiatkového úradu SR k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkových území.

Zásady ochrany pamiatkového územia (v zmysle Zákona 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu § 29 Základná ochrana pamiatkového územia) sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia. a tvoria súčasť územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt, ktorý je podkladom na spracovanie územnoplánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu Zákon č.50 / 1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov.

K zásadám po ich prerokovaní v Odborno – metodickej komisii Pamiatkového úradu SR vydá Pamiatkový úrad stanovisko.

Úlohou pamiatkových orgánov je v spolupráci s príslušnými dotknutými štátnymi subjektami a s orgánmi územnej samosprávy Zásady ochrany predmetného územia začleniť do územného priemetu.

Zásady po ich schválení vytvoria odborný podklad pre usmernenie činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy

v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečia zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov a ich vhodné technické vybavenie.

D. Prílohy k návrhu zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia

E.1. Textové prílohy

Obsiahnuté v časti I.1.5.- 10. Urbanisticko-historického výskumu územia

F.1. Zoznam Výkresov

Zásady ochrany pamiatkového územia:

F1 - Výkres širších vzťahov M 1:5000

F2 - Výkres zásad ochrany pamiatkového územia M 1:1000

F3 - Výkres vymedzenia pamiatkového územia M 1:1000

Grafická dokumentácia bola vyhotovená

S použitím aktuálneho mapového podkladu, s presným označením druhu mapy, mierky, dátumu stavu polohopisu a vydavateľa. Každý výkres je opatrený rozpiskou s uvedením názvu pamiatkového územia, názvom výkresu, mierkou, menom spracovateľa, dátumom spracovania a číslom výkresu. Výkres obsahuje jasnú a jednoznačnú legendu použitých značení v súlade s platnou Metodikou a obsahuje:

F.1. Výkres širších vzťahov 1: 5000

- s vyznačením hranice pamiatkového územia
- s vyznačením chránených panoramatických diaľkových pohľadových uhlov na PR

F.2. Výkres zásad ochrany pamiatkového územia M 1:1000

- vyznačenú hranicu pamiatkového územia
- vyznačenú hranicu jeho ochranného pásma
- vyznačenie hodnotného urbanistického priestoru v interiéri pamiatkového územia
- vyznačenie narušeného urbanistického priestoru v interiéri pamiatkového územia, ktorý je nutné upraviť
- vyznačenie NKP
- vyznačenie objektov navrhnutých na zápis do ÚZPF
- vyznačenie objektov vytipovaných na zápis do ÚZPF
- vyznačenie objektov dotvárajúcich pamiatkové územie
- vyznačenie objektov, ktoré nie sú v pamiatkovom území rušivé
- objekty, ktoré sú v pamiatkovom území rušivé

- odporúčané úpravy objektov: parterov, fasád, podlažnosť objektov, striech
- rezervné plochy
- plochy zelene – návrh na zachovanie
- archeologické lokality zapísané a evidované
- významné pohľady a pohľadové uhly v interiéri pamiatkového územia nutné zachovať
- chránené výškové a hmotové dominanty
- prípadne ďalšie špecifické prvky vhodné na ochranu

F.3. Výkres vymedzenia pamiatkového územia s vyznačenou parcelnou sieťou a parcelnými číslami a hranicou pamiatkového územia v M 1:1000

G. Zoznam fotodokumentácie

Je spoločnou súčasťou Výskumu aj Zásad pre uvedené sídlo (I.1.3.)

Výskumná dokumentácia bola spracovaná podľa materiálu:

„Usmernenie Pamiatkového úradu Slovenskej republiky k spracovaniu výskumnej dokumentácie pamiatkových území „ spracované podľa § 29 ods.2 pamiatkového zákona a vyhlášky č. 16/2003 Ministerstva kultúry SR § 7 ods.5 odporúča Pamiatkový úrad SR predložiť na prerokovanie v Odborno – metodologickej komisii Pamiatkového úradu SR, na základe ktorého vydá Pamiatkový úrad stanovisko k výsledkom výskumu a návrhu zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia.

